

Recensioner

Monografier

Hva skal vi med historie? Historiedidaktikk i teori og praksis

Lise Kvande & Nils Naastad

UNIVERSITETSFORLAGET, 2013, 276 s.

I de nya ämnes- och kursplanerna i historia för grundskolan och gymnasiet läggs stor vikt vid begrepp som historiemedvetande och historiebuk. För många lärare är detta nya koncept och perspektiv som kan vara svåra att tillämpa i historieundervisningen. Historiedidaktisk litteratur, som är väl teoretiskt förankrad, är därför nödvändig läsning för både blivande och verksamma historielärare. Glädjande nog finns en del nya utgåvor inom området.

Hva skal vi med historie är en av flera historiedidaktiska publikationer som har getts ut i Skandinavien under de senaste åren. En reviderad utgåva av Erik Lunds *Historiedidaktikk* kom 2011. Tre år senare, 2014, publicerades antologin *Historien är närvarande. Historiedidaktikk som teori och tillämpning* med Klas-Göran Karlsson och Ulf Zander som redaktörer. Samma år utkom Bernard Eric Jensen med *Historie – fortidsbrug og erindringsspor*.

Lärarytildarna Lise Kvande och Nils Naastad har haft den inte allt för ovanliga elevfrågan, ”Vad ska vi med historia till?”, i tankarna när de skrev sin bok. Den syftar till att ge lärarstudenter och historielärare beredskap och underlag för att besvara frågan. Svaren grundas i historiedidaktisk teori och praktiska exempel på hur historieundervisning kan bedrivas. Ett tema som genomsyrar de olika kapitlen är historiens dubbla funktion, det vill säga att människor både är skapade och skapare av historia. Detta är ingen lätt tankeoperation men nog så viktig, inte minst för förståelsen av historias meningsskapande dimensioner och för undervisningsämnet reflekterande karaktär.

Boken är indelad i tio kapitel som redogör för några av historiens viktigaste funktioner. Inledningsvis presenteras historiedidaktisk teori utifrån centrala begrepp som historiemedvetande, historiekultur och historiebuk. Därefter följer ett kapitel om källkritik som kopplas till ett av skolans generella uppdrag, nämligen att lära barn och ungdomar att bli kritiska medborgare. Det är alltså den funktionella källkritiken som förordas, och stort fokus läggs på problematiseringar av läromedlens urval och perspektiv. Övriga kapitel behandlar bland annat historia som identitet, demokratiföstran, berättelse och materiell kultur. Tematiseringen ger därmed en god överblick över historieämnet mångfacetterade karaktär.

Bokens omslag täcks av ett berömt fotografi som visar nedmonteringen av en staty av Saddam Hussein i Bagdad 2003. Händelsen symboliserar i ett slag både närvaron och frånvaron av historia i samhället. Detta är frågor som Kvande och Naastad ständigt återkommer till, men det teoretiska fundamentet läggs i bokens inledande del. Begreppet historiemedvetande definieras utifrån flera forskares tolkningar som författarna sedan problematiserar. Exempelvis ställs frågor om vad som kännetecknar ett mer eller mindre kvalificerat historiemedvetande. I ett annat avsnitt diskuteras mer konkreta situationer; hur synliggör man relationen mellan dagsaktuella och historiska händelser för eleverna? Den här typen av resonemang kan lätt bli allt för metodorienterade. Författarna förankrar dock frågan väl i historiedidaktisk teori och ger exempel på mer eller mindre fruktbara jämförelser mellan då- och nutida händelser.

Kvande och Naastad har valt att använda sig av bland annat Peter Aronssons definition av begreppet historiekultur. Det bety-

der att historiekultur i huvudsak beskriver materiella uttryck och platser snarare än normer och traditioner. Detta kan ses som en begränsning, framförallt eftersom historiens kommunikativa karaktär faller bort. Historiekulturforskare som Jörn Rüsen och Klas-Göran Karlsson liknar i stället historiekulturer vid kommunikativa system. Genom en mängd olika samtal och debatter i samhället skapas ett slags övergripande syn på vad historia är och hur historia kan tolkas. Genom en sådan definition framträder tydligare att historiekulturer är dynamiska fenomen som formas av olika parter i samhället.

En av bokens bärande idéer är att läraren måste vinnlägga sig om att utgå från elevernas livsvärld för att göra historieämnet intressant och angeläget. Detta kan man inte annat än att hålla med om, men jag efterlyser ändå fler diskussioner om vikten av att också utmana elevernas föreställningar om historien och deras egen tid. I annat fall riskerar historieämnets viktigaste syfte – att utveckla unga människors historiemedvetande och kritiska tänkande – att inte uppfyllas. I kapitlet om historia som identitet behandlas dock den här typen av frågor på ett förtjänstfullt sätt. Författarna visar på identiteters flyktiga och mångfaldiga karaktär och på utmaningen att finna gemensamma beröringspunkter i ett mångkulturellt klassrum. Läraren måste vara beredd på att hantera en ökad individualisering utan att för den skulle bortse från betydelsen av kollektiva identiteter. Dessa processer ställs i relation till historieämnet som av tradition är nationellt präglad, men som i dag erbjuder stora möjligheter att utveckla enskilda elevers identiteter. Kapitlet avslutas med ett par uppslagsrika uppgifter som behandlar identitetsbegreppet ur olika perspektiv och skapandet av gemenskaper. Författarna uppmärksammar däremot inte läsaren på sambandet mellan historiebruk och formandet av identiteter. Begreppet historiebruk tillämpas framförallt i de sista kapitlen om historia som plats och materiell kultur. Författarna presenterar flera förslag på hur undervisning kan bedrivas utanför

klassrummet, i miljöer som hör till elevernas vardag. Bokens avslutning kan ses som en påminnelse till läsaren om att historiekulturer omgärdar alla individer och samhällen, och inte bara skolans historieundervisning.

Hva skal vi med historie? är ett viktigt bidrag till den historiedidaktiska litteraturen. Författarna ger initierade och teoretiskt förankrade svar på många av de frågor som blivande och verksamma historielärare ställs inför i mötet med elever och skolans styrdokument. Kvandes och Naastads bok lämpar sig därför väl som obligatorisk litteratur i historieläraryrket och som fortbildningslitteratur för historielärare.

Marianne Sjöland

Det var en gång. Historia för barn i svensk television under det långa 1970-talet

Tommy Gustafsson

UNIVERSUS ACADEMIC PRESS, 2014, 215 s.

Att utforska hur olika inslag i en historiekultur formar barns historiemedvetande är förstas en enorm uppgift. Det rör sig om alla de faktabaserade och fiktiva berättelser genom vilka barn – under en period av minst tio år – möter det förflutna. Dit hör sagor, tv-program, filmer, faktaböcker, leksaker, men självklart också föräldrars och mor-/farföräldrars familjeberättelser. Helt enkelt all den historieförmedling som sker runt ett barn. För de något äldre barnen inbegriper detta även skolans historieundervisning, en begränsad del av historiekulturen som dock ofta tas som liktydigt med ”lära ut historia”.

Historikern och filmforskaren Tommy Gustafsson har tagit sig an en liten bit av allt detta, då han undersökt fyra tv-serier av varierande karaktär som visades första gången i svensk tv 1974–1980, varav tre på barnprogramtid (18–19). Tv-serierna ifråga är den svenska fantasyserien *Huset Silfvercronas gåta* (som visades 19.30–20.05); den danska animerade *Trälene/Trälarna* byggd på Sven Wernströms ungdomsbokserie;

ett Nordvisionsprojekt med dramadokumentärer om barns upplevelser år 1944 från Sverige, Norge, Danmark och Island; samt den franska animerade skämtserien *Il était une fois... l'Homme/ Det var en gång* (senare med undertiteln "Tidernas äventyr") om mänsklighetens utveckling.

Syftets med Gustafssons studie är att undersöka hur svensk tv försökte "lära ut historia till barn" via dessa fyra serier med "den uttalade avsikten att förmedla just historisk förståelse och kunskap till sin unga publik" i åldern 8–13 år. Barn-tv är nu ingen uttalad utbildningsinstitution, men "uttalad" i "den uttalade avsikten" ska förstås som att programmen hade en "tydlig pedagogisk agenda". Detta är Gustafssons egen tolkning av seriernas primära syfte, då programmens upphovsmänniskor själva aldrig öppet uttalat någon sådan avsikt.

Skaparen av *Huset Silfvercronas gåta*, regissören Gunila Ambjörnsson, har rent av förnekat att serien lärde ut historia, även om hon hoppades att den kunde bidra till att väcka barns historieintresse genom bland annat tidstrogen scenografi och klädsel. Henne uttalade ambition var i stället att ge barntittarna verktyg för att förstå sin egen samtid. Även *Trälarnas* politiska syfte var att visa den samtida utsugningens långa förhistoria, som ett led i att barnen när de blev äldre skulle kunna sätta stopp för det pågående förtrycket.

Nordvisionsprojektets mål var i sin tur att visa hur olika krigsärens vardag tedde sig för ett antal 10-åringar. Den franska serien ligger genremässigt nära det som i dag kallas för edutainment/histotainment, eller i Frankrike med ett lån från latinets ord för lek: ludo-éducatif. Serien sändes i Frankrike först som femminuterssnuttar före vuxenryheterna 1955. Det säger sig självt att dess 26 avsnitt, vilka tillsammans omfattar mindre än 800 minuter, inte lyckas lära ut 3,3 miljoner års utveckling historiskt "korrekt", men just den serien utsätts i Gustafssons studie för den mest genomgripande ideologikritiska analysen. Berättarens verbala information är ofta komplicerad och obegriplig även för en

vuxen, men lyckligtvis utgörs minst hälften av innehållet av ren slapstick.

Tre av dessa serier kännetecknas (precis som föräldrars och äldre släktingars tillbakablickande familjeberättelser) av en viss självzensur beträffande exempelvis våld. Detta har sin förklaring i att tv-mediet, till skillnad från biografmediet, när även mycket små ensamtittande barn. När sådan insikt saknades hos dem som producerade programmen, som i fallet med *Trälarna*, trädde barnredaktionen in med vad som kallas för censur och klippte bort de mest explicita våldsbilderna. Seriens historiepolitiska marxistiska analys påstås därmed ha reducerats. Gustafssons framställning har just ett tematiskt upplägg med ideologiska och pedagogiska infallsvinklar, inkluderande ett stort kontextualiserande kringmaterial, exempelvis samtidsdebatten och samtida historieböcker för mellanstadiet.

Utvecklingen av ett historiemedvetande, förstått som ett psykologiskt begrepp för en människas sätt att begripa hur hon själv hänger samman med och förhåller sig till då, nu och sedan, är en process som är nära förbunden med barnets identitetsutveckling i stort. Det rör sig med andra om en gradvis förskjutning från att andra berättar vem "jag" är till att "jag" upplever mig själv kunna bestämma detta. Däri ingår också hur "jag" begriper historiska skeenden, som efterhand förstås revideras ett stort antal gånger, inte bara vid mötet med skolans historiska "fakta" eller hur skolan bemöter "mig" och mina handlingsmöjligheter.

Seriernas avsikter och verkan avgörs i slutändan trots allt av den tolkande och värderande barnpubliken. Studier från flera länder har hävdats att barns historieintresse fram till 11-årsåldern är en fråga om äventyrslust snarare än faktahunger, liksom att man långt upp i tonåren är mer intresserad av familjens historia än av grupper eller nationers. Kvinnorna i familjen, mödrar och mor-/farmödrar, är de viktigaste historieförmedlarna, medan män dominerar förmedlarrollen i fiktionen såväl som i historieforskningen. Barn har vidare

sagts uppfatta människor för länge sedan som dumma i huvudet, eftersom de agerade så annorlunda jämfört med oss i dag, och i linje med detta se historisk förändring som synonymt med framsteg. Om detta stämmer också beträffande dessa serier och vad det i så fall betyder för kunskapstillägandet vet vi ej, men tittarandelen för *Huset Silfvercronas Gåta* var minst just i åldersgruppen 11–14 år och störst för 3–6-åringar vid repriseringarna 1984 och 1996, som är de enda år för vilka det finns siffror nedbrutna på åldrar.

Barn födda runt 1968 såg förmodligen avsnitt från alla dessa fyra serier, då man på denna tid inte hade några andra barnprogram att växla till, men de sammantaget 48 avsnitten utgjorde på sin höjd en procent av det "långa 70-talets" tv-utbud för barn. Gustafssons studie är ändå viktig och välkommen tack vare dess för ovanlighetens skull stora fokus på programinnehållet i barn-tv, liksom växlingen mellan ett historiekunnigt vuxet perspektiv och försöken att sätta sig in i seriernas unga publiks synvinkel. Tolkningsföreträdet är trots det vuxet. En receptionshistorisk studie av den dåtida unga publiken är förstas omöjlig, men intressant vore att följa upp med en undersökning av hur barn i samma åldrar i dag tolkar och värderar serierna. Litar man till exempel på kunskap förmedlad av en kråka? Vad tror man om en vuxen berättarrösts tillbakablick till tioåringen 30 år tidigare? Ställer sig humor kanske i vägen för hägkomsten av fakta?

Faktum är dock att serierna i hög grad sågs också av förskolebarn. Många av dem, liksom äldre barn från ett flertal länder, har senare vittnat om hur den franska serien var deras älsklingsprogram i barndomen, den enda roliga serien på tv, och bidrog till deras historieintresse senare i livet. Detsamma gäller för barn i Sverige och i synnerhet *Huset Silfvercronas gåta* som hade flest uppmätta tittare i åldern 3–14 år av de fyra undersökta serierna. Ingen dålig start för deras historiemedvetande således. Inte heller på studiet av barnprogramshistoria.

Margareta Rönnberg

The Practical past *Hayden White*

NORTHWESTERN UNIVERSITY PRESS, 2014, 117 s.

Hayden Whites perspektiv har ibland uppfattats som ett hot mot historievetenskapens kunskapsanspråk och legitimitet. Det har ofta diskuterats i termer av text och verklighet och objektivism kontra relativism, men det är viktigt att se det djupare motivet i Whites historieteori. I *The Practical Past*, särskilt i texten med samma namn (som är en längre version än den som publicerades 2010 i *Historiein*), framgår tydligt Whites önskan att historiskrivning ska spela roll för nutiden, men att historievetenskapen har en form som förhindrar det. Resonemanget bygger på Michael Oakshotts distinktion mellan "the historical past" och "the practical past". Det förre motsvarar den vetenskapliga historiskrivningen, som enligt White "provides no guidelines for acting in the present or foreseeing the future". Den senare svarar mot sådana föreställningar om det förflutna som vi använder för att belysa frågor om hur vi bör agera i nutiden. Intresset för en typ av historia som är meningsfull för nutiden fanns redan i *Metahistory* (1973) och delas av andra historieteoretiker i nutidens "praktiska vändning". En viktig konfliktpunkt gäller dock på vilket (eller vilka) sätt historia kan bli meningsfull och praktiskt användbar.

Enligt White marginaliserades det praktiska förflutna i samband med historievetenskapens utveckling under 1800-talet genom gränsdragningar som fakta-fiktion, vetenskap-litteratur, dåtid-nutid och historievetenskap-historiefilosofi. Vetenskapliggörandet skedde på bekostnad av den litterära, retoriska och kreativa dimensionen samt det förflutnas betydelse för nutiden. I stället kom det praktiska förflutna att behandlas inom ramen för den realistiska romanen. Senare skapade den modernistiska romanen och den postmodernistiska historiska romanen nya sätt att bearbeta det praktiska förflutna för att

hantera 1900-talets absurditet och trauman.

I "Truth and Circumstance" diskuterar White Primo Levis roman *Om detta är en människa* (1958) för att belysa vad som är ett passande sätt att framställa Förintelsen på och i vilka termer den frågan bör diskuteras. Är frågan "Är det sant?" överhuvudtaget ett passande sätt att bemöta vittnesberättelser och skönlitterära framställningar av Förintelsen? Framställningarna innehåller inte bara beskrivningar utan också andra typer av yttranden såsom frågor, uppmaningar och konjunktivformer ("Om jag vore..."), vilket enligt White medför att andra sorters frågor är mer relevanta än frågan om sant/falskt.

Frågan om passande framställningar berör även förhållningssättet till händelserna. Kan det finnas något i en händelses natur som ställer krav på framställningens attityd, dess "mode of expression" (beskrivande, uppmanande etcetera) och inställning (vördnad, likgiltighet etcetera)? Det antyder ett utvidgat, differentierat fält för att diskutera såväl skönlitterära som vetenskapliga historiska framställningars rimlighet, utan att reducera diskussionen till en kognitiv dimension eller till en fråga om vetenskaplighet. Inom ramen för idén om det praktiska förflutna vore det möjligt att diskutera för- och nackdelar med olika framställningsformer och kunskapsformer med sina olika typer av giltighetsanspråk och attityder.

Hur kan då den litterära modernismens grepp berika historieskrivning? I "Historical Discourse and Literary Theory" diskuterar White framställningen av Förintelsen i Saul Friedländers verk *The Years of Extermination* (2007) och identifierar flera modernistiska stildrag, även om han nog överdriver dem. Vad betyder Friedländers öppna, mångrostade komposition för läsaren? Genom att undvika en sammanhängande, enhetlig berättelse som förklarar vad som hände och skapar en tydlig sensmoral, får läsaren i högre grad själv konfronteras med vittnesmålen och ta ansvar för hur delarna ska tolkas. Det är ett sätt att inte domesticera Förintelsen, att främmande-

göra den för att bevara en förundran inför dess ofattbarhet. En motstridighet i Whites resonemang är dock att berättelseskapande sägs tillskriva mening åt händelser som om dessa saknade mening, samtidigt som önskan om en sammanhängande meningsfull berättelse om Förintelsen beskrivs som ett försök att skapa en överklig, vilseledande bild av händelser som är "too terrible to contemplate in their naked reality", som om händelserna själva hade egenskapen att vara fruktansvärda.

Frågan om händelsers status innehåller en utmaning mot Whites ståndpunkt i exempelvis *Metahistory* att händelser som sådana inte gör något berättelsemönster rimligare än andra. Kan händelser ha ett meningsinnehåll som inte bara tillskrivs från berättelsemönstren? I "The Historical Event" diskuterar White just vad som karakteriserar en "historisk händelse" i anslutning till händelser som uppfattats som epokgörande, unika, systemomstörtande, såsom Förintelsen eller 9/11. Här behandlas olika händelsebegrepp på ett något labyrinthiskt sätt, men resonemanget leder fram till den allmänna narrativistiska tesen att en historisk händelse är en verklig händelse som utgör ett element i en berättelse. Meningsdimensionen är konstituerande för historiska händelser. White vänder sig samtidigt mot strukturalismen som präglat mycket modernt vetenskapligt tänkande – även Whites kan tilläggas – och hävdar att händelsen gör motstånd mot att underordna sig strukturers allmänbegrepp och förmåga att ge mening åt det meningslösa. Den modernistiska romanen tog avsked från den sammanhängande berättelsestrukturen och frigjorde därmed händelsen från intrigens domesticering. Den postmodernistiska litteraturens blandning av fakta och fiktion svarar mot en ny typ av händelse – traumatiska händelser som tvingar ett samhälle att förändras för att överleva. Med hänvisning till Freuds idé om trauma och det bortträngdas återkomst skisserar White ett mönster för historiska händelser med formen av föregripande antydan och uppfyllelse, ett mönster inspi-

rerat av Erich Auerbach som behandlats i *Figural Realism* (1999). Även om "historiska" händelser blir "historiska" först i ett efterhandsperspektiv, får man här intrycket att White tar ett visst steg bort från idén om att tillskriva meningslösa händelser mening. I "Contextualism and Historical Understanding" som behandlar berättelsers symboliska sanning och identitetsskapande funktion ("self-making") präglas dock åter perspektivet på mening av att tillskriva händelser värde.

White uppmärksammar sammanfattningsvis intressanta frågor kring det praktiska förflutna, men hans perspektiv har vissa problem. Det är svårt att se hur historieskrivning som bygger på att endast tillskriva mening och på att identitet bara kan skapas av fantasi "in the service of the will-to-be", ska kunna bidra till en resurs av erfarenheter för praktisk livsföring. Perspektivet ger föga utrymme för *praktisk erfarenhet*, eftersom val och kreativt skapande ensidigt betonas på bekostnad av den historiska erfarenhetens meningsinnehåll. Den kognitiva dimensionen får i princip ingen betydelse för de etisk-politiska och estetiska dimensionerna. Att White ofta polemiserar mot historievetenskap som faktaobjektivism gör vidare att andra aspekter av vetenskapligt tänkande lätt ignoreras. För att utveckla historiskt tänkande i linje med det praktiska förflutna vore det angeläget att diskutera olika historiska kunskapsformer och hur etik, historiefilosofi, ideologi, fantasi och litterära gestaltningsmönster kan befrukta dem, utan att reducera de förra till de senare. White utgör fortfarande en viktig orienteringspunkt i internationella historieteoretiska diskussioner, men för att utveckla historia som praktiskt förflutet behövs, så vitt jag kan se, delvis ett annat perspektiv som ger utrymme för att också bli tilltalad av historisk erfarenhet i frågor om mening, identitet och normativt förhållningssätt.

Martin Wiklund

Visions of Science. Books and Readers at the Dawn of the Victorian Age

James Secord

OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2014, 306 s.

Vetenskapshistoria i James Secords tappning handlar om kunskap i rörelse. Frågan om hur kunskap cirkulerar, det vill säga hur den rör sig på en samhällelig nivå, är för honom den samtida vetenskapshistoriens mest centrala frågeställning. Problemområdet utgör också, som han och många andra tidigare har varit inne på, ett av de mest underutforskade. Studiet av kunskapsproduktion och dess omedelbara sammanhang står starkt. Studiet av vad som händer med kunskap när den rör sig i en bredare samhällelig kontext gör det inte. Betydelsen av vetenskapliga böcker och upptäckter blir därmed något som snarare förutsätts än undersöks. Secord menar att detta förhållande har medfört att vetenskapshistorien under de senaste decennierna har kommit att distansera sig från det större historievetenskapliga samtalet. Den har vänt sig bort från samhället och specialiserat sig på att avmystifiera laboratoriet.

Mot detta resonemang kan man givetvis invända att Secord talar i egen sak. Hans egen karriär kännetecknas nämligen av ett djupgående intresse för just hur kunskap cirkulerar, i synnerhet i Storbritannien under den Victorianska epoken. Från hans tidigare monografier, *Controversy in Victorian Geology* (1986) och *Victorian Sensation* (2000), går en tydlig linje till den senaste, *Visions of Science* (2014). Och vad man än tycker om hans vetenskapshistoriska programförklaring ovan är denna studie ett imponerande verk. Den utgör inspirerande och uppslagsrik läsning.

Secords studie kretsar kring de stora förhoppningar som knöts till spridandet av vetenskaplig kunskap under 1800-talets första decennier. Hans fokus ligger framförallt på 1820- och 1830-talen samt de många initiativ som då togs för att sprida vetenskap

till en bredare allmänhet. I Storbritannien bildades *Society for the Diffusion of Useful Knowledge* 1826 och sällskapet gav ut veckomagasinet *Penny Magazine* som tidvis nådde en upplaga på 200 000 exemplar. Sällskapet fick efterföljare i många andra europeiska länder, däribland Sverige där *Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande* grundades 1833 och kort därefter började ge ut kvartaltidsskriften *Läsning för folket*.

Den empiriska startpunkten för Secord är sju böcker som syftade till att sprida vetenskaplig kunskap. Upplägget är till synes traditionellt idéhistoriskt men tillvägagångssättet är det inte. Secord lägger nämligen stor analytisk vikt vid en rad förhållanden som sällan ryms i konventionella narrativ. Trycktekniker, bokformat, prissättning och marknadsföring står lika centralt som innehållsanalyser, intertextualiteter och genrekonventioner. Dessutom framträder, tillsammans med den vetenskapliga författaren, även förläggare, recensenter och läsare som historiska aktörer. Detta möjliggör insiktsfulla analyser – inte bara av böckerna och kunskapen – utan även av de sociala sammanhang som de rörde sig inom.

Ett konkret exempel kan hämtas från hur Secord analyserar Charles Lyells *Principles of Geology* (1830). Bokens ämne var högst kontroversiellt i samtiden eftersom den unga vetenskapsgrenen ansågs utmana den bibliska skapelseberättelsen och därmed den etablerade samhällsordningen. Den franska revolutionens skugga vilade tungt över den brittiska politiska debatten och oron för vad ateism och materialism kunde få för konsekvenser, i synnerhet om de fick fäste hos en bredare allmänhet, var utbredd. Mot denna bakgrund fanns det därför en överhängande risk för att *Principles of Geology* skulle stämpas som en farlig bok och för att försäkra sig mot detta vidtogs åtgärder. Dessa var inte enbart av retorisk eller litterär art, även prissättningen användes för att skapa en aura av respektabilitet kring boken. Priset sattes medvetet högt för att endast den som var välbärgad och inflytelserik skulle ha råd att köpa den.

Liknande analyser görs även i kapitlet om George Combes frenologiska skrift *The Constitution of Man* (1828) som till följd av en donation 1832 kom att sänkas drastiskt i pris. På detta följde oväntat stora försäljningsframgångar vilket några år senare föranledde ännu billigare upplagor och ännu större kommersiella framgångar. Boken blev en av 1800-talets absolut största bästsäljare och det var detta faktum – mer än bokens faktiska innehåll – som föranledde oro i vissa kretsar. Kännetecknande för dessa två empiriska kapitel, liksom flera andra, är också en lyhördhet för den religionshistoriska kontexten, något som inte alltid är fallet i studier av denna tid.

Sammanfattningsvis är *Visions of Science* en bok som förtjänar många läsare och då inte enbart de som har ett omedelbart intresse för vetenskapshistoria under den Victorianska eran. Till dess största förtjänster hör nämligen att den ger empirisk konkretion till Secords programmatiska artikel, "Knowledge in Transit" (2004), och därmed demonstrerar hur kunskap i rörelse kan studeras historiskt.

David Larsson Heidenblad

Ind i biografien

Birgitte Possing

GYLDENDAL, 2015, 302 s.

Intresset för biografiskrivande, såväl i populär som i mer vetenskaplig form har ökat markant sedan 1990-talet. Murens fall och ett ifrågasättande av strukturella förklaringsmodeller har bidragit till att individen lyfts fram som relevant faktor för att förstå historien. Inom svensk humaniora är det företrädesvis litteraturvetare som sökt problematisera den biografiska genren, ofta med avstamp i genusperspektiv och med postmodernistisk utgångspunkt. En del av detta teoretiserande har också fått bäring på diskussionen kring biografiskrivande bland historiker. Medan den traditionella biografen vanligtvis har skrivits kronologiskt med en framstående intellektuell, kulturell

eller politisk mansperson i blickfånget är det nu för tiden vanligare att mer okända kvinnliga individer blir föremål för biografiska studier. Att en individ kan ha flera identiteter och att livet inte kännetecknas av en obruten linje från vaggan till graven är etablerade uppfattningar på många håll i dag och det påverkar synen på hur en biografi kan skrivas.

På svensk botten har vetenskapliggörandet av biografiskrivandet skett i antologi- eller artikelform, men biografintresserade kan nu glädjas åt att det kommit en dansk monografi som berör utmaningarna med att teckna en annan människas liv. Det rör sig om *Ind i Biografien* av den danska historikern Birgitte Possing. Possing får sägas vara en av de mer namnkunniga nordiska historiker som sysslat med biografiskrivande. Hennes inflytande i genren syns såväl i nordiska som i övriga europeiska sammanhang där det biografiska skrivandet har problematiserats. Berättelsen om det motstånd hon mötte i samband med försvaret 1992 av sin disputats om den danska pedagogen Natalie Zahle har närmast blivit legendarisk. Possings biografiska grepp ansågs inte vara vetenskap och kampen för att övertyga historikersamfundet om biografins analytiska potential har följt Possings professionella liv. Det är också nämnda incident som bildar replikpunkt i *Ind i biografien*. Därigenom blir hennes bok mycket personlig, möjligtvis för personlig då händelsen tenderar att få väl stort och ofta återkommande utrymme i texten.

Boken består av tre delar där den första behandlar biografins historia samt definitioner och kategoriseringar. Possing talar om åtta olika biografiska arketyper där den *fortolkande biografi* och den *polyfona biografi* är de som närmast kan inrangeras i ett modernt och vetenskapligt biografiskt tankesätt. Avmytologisering, tolkning och nytänkande kännetecknar den förstnämnda arketyper; bruten kronologi samt föreställningar om livet som osammanhängande och individens identitet som flerstämmig den andra. Att kategorisera biografityper är inget nytt och det finns alltid en uppenbar

risk att kategorierna blir suddiga i konturerna och glider in i varandra, men Possing lyckas på ett bra sätt lyfta fram både den biografiska historiografin och genrens bredd via sina åtta arketyper. Dock vänder jag mig mot att sätta likhetstecken mellan prosopografi och kollektivbiografi. För mig är prosopografi ingen biografisk genre då intresset här inte riktas mot de enskilda individerna utan snarare mot de mönster som kan skönjas då man inhämtar och analyserar uppgifter om en mängd individers interaktioner eller beröringspunkter.

I bokens första del finns också en viktig genusrelaterad diskussion kring vem som skriver biografier och vilka som biografieras. I en mängd diagram illustreras dessa förhållanden i England, Tyskland, Frankrike, Sverige, Norge, Danmark och USA. Fortfarande är manliga statsmän och politiker de som oftast biografieras och då nästan uteslutande av manliga skribenter.

Del två av boken visar genom sex exempel hur olika biografier kan skrivas och hur just dessa exempel mottagits och debatterats. Med företrädesvis danska biografier, men också en svensk – Christina Carlsson Wetterbergs *...bara ett öfverskott af lif* om författaren och dramatikern Frida Stéenhoff –, illustrerar Possing olika biografiska arbetsprocesser, kategoriseringar och dispyter inom den laddade biografigenren.

I den tredje delen teoretiserar Possing biografiskrivandet. Med lån från engelskspråkiga biografier introducerar hon begreppet *protagonist* i stället för det ofta förekommande *subjekt* som beteckningen för den biografierade. Det är en markering av den så viktiga distansen mellan biografiförfattaren och den biografierade. Possing hävdar att det är författaren som är subjektet då det är denne som ansvarar för framställningen av protagonistens liv. Den biografierade har så att säga ingen replikrätt och hamnar därför i en objektsposition. Genren är farlig för biografen men farligast för den porträtterade.

Avslutningsvis försöker Possing svara på frågan från hennes skarpaste kritiker 1992, den i dag avlidne historieprofessorn Niels

Thomsen, som undrade: "Hvor er bøffen med biografi?" (ungefär: Vad är poängen med biografi?). En utmaning är genrens tvålliknande karaktär. Den är svårgreppbar och ständigt på väg åt ett håll man saknar kontroll över vilket öppnar upp för kritik av biografins förmenta ovetenskaplighet. Men Possing argumenterar för att biografien är en genre i sin egen rätt med avgränsningar, historik och substans; kort sagt – ett viktigt redskap för att skapa historisk förståelse. Som retrospektivt svar på Thomsens fråga skriver Possing utifrån ett demokratiskt patos att poängen med biografien och den biografiska vändningen är att den återigen placerat in människan i historien. Så är det förstås, men i detta sammanhang hade jag gärna sett en mer utförlig diskussion kring biografins vetenskapliga potential och de analytiska problem som finns exempelvis rörande representativitet och förhållandet mellan individ och det omgivande samhället.

Även om jag saknar vissa mer djuplodande problematiseringar är Possings bok tveklöst ett viktigt bidrag till biografien som hantverk, historia och debatt. För den oinvigde ger den goda inblickar i hur biografigenren har förändrats under historien och hur biografier kan skrivas. För den invigde ger den tankeväckande inspiration och lockelse att fortsätta ta sig an denna mycket komplicerade genre. Ty intet mänskligt är enkelt...

Henrik Rosengren

Sven Stolpe. Blåsten av ett temperament

Svante Nordin

ATLANTIS, 2014, 327 s.

Sven Stolpe (1905–1996) var en av svenskt 1900-tals mest synliga och inflytelserika kulturpersonligheter och det är glädjande att han i Svante Nordins biografi har fått ett utförligt porträtt. Nordins studie vilar på ett omfattande arkivmaterial i universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund

och Göteborg, i Kungliga biblioteket och i diverse privata samlingar. Enbart samlingen i Uppsala omfattar 120 volymer och över 7 000 brev. Stolpes stora och varierade litterära produktion utgör likaså en viktig källa till biografien, liksom korrespondens och intervjuer med personer som kände Stolpe.

Nordin anger tydligt i prologen att hans ambition har varit att skriva en "intellektuell biografi" där Stolpes insatser som skribent och debattör står i förgrunden. Han fullföljer denna ambition genom att låta Stolpes författarskap ge boken dess struktur. Men läsaren får samtidigt lära känna individen Sven Stolpe, eftersom hans privatliv och känslomässiga samt religiösa utveckling var så nära sammanlänkat med hans författarskap. Titelns underrubrik hämtas från en anekdot om en blixitvisit till Bertil Malmbergs hem i Mariefred och belyser Stolpes rykte som våghalsig (och färgblind!) bilförare: "Han gjorde en snabbvisit på fem minuter... När han var borta, låg en vas med några blommor kullslagen och droppade vemodigt. Det var ingen ovarsamhet som åstadkommit detta, endast blåsten av ett temperament."

Stolpe föddes i Stockholm den 24 augusti 1905 som son till Johan Teodor Stolpe, överkontrollör vid Järnvägsstyrelsen, och hustrun Julia Maria. Han var parets andra barn och skulle under hela sitt liv bevara en nära vänskap, och samarbeta med, den ett år äldre brodern Herman. De yngre syskonen Birger och Barbro tycks ha spelat en mindre betydelsefull roll under hans uppväxtår och förhållandet till Birger skulle senare karakteriseras av häftiga strider och angrepp i publicerad form. Föräldrarnas skilsmässa efter arton års äktenskap var en traumatisk upplevelse för familjen och den har skildrats på olika sätt av de tre sönerna. Herman och Sven studerade först vid Lychouska skolan för att sedan fortsätta till Södra latin, där den "misslyckade" Lundafilosofen Alf Ahlberg, som inte erhållit docentbetyg vid disputationen, fick ett bestående och positivt inflytande på Sven.

Under fortsatta studier i litteraturhistoria vid Stockholms högskola lärde Stolpe känna många av dem som skulle lämna avtryck på hans utveckling: som mentorer, diskussionspartner och motståndare. Stolpe kunde tidigt identifieras som en förespråkare för Fredrik Bööks psykologiska tolkningsmetoder i opposition till Henrik Schüek och hans skolas positivistiskt inriktade forskningsmetod. Han tillhörde en generation som skapade en ny sorts studenttyp i Sverige, det vill säga storstadsstudenten. Han grundade på 1920-talet tidningen *Iuvenes dum sumus* och kom så småningom tillsammans med brodern Herman att ta över redaktionen för Stockholms studentkärs tidning *Gaudeamus*, till vilken han också flitigt bidrog.

Ett avgörande intryck på Stolpe fick också den tyske litteraturvetaren Ernst Robert Curtius, som han blivit bekant med redan som trettonåring. En korrespondens dem emellan inleddes och Stolpe skulle dedicera sin första bok, *Två generationer* (1929) till honom samt några år senare översätta ett av Curtius verk till svenska. Det var Curtius som introducerade Stolpe till den franska litteraturen och 1925 ägde hans första resa till Frankrike rum. Följande år företog Stolpe ännu en resa söderut då han också besökte Tyskland och nu träffade Curtius i Heidelberg. Redan vid denna tid hade Stolpe i hemlandet börjat framträda som en viktig litteraturkritiker och nu tillkom rollen att introducera nyare fransk litteratur för en svensk publik. Nordin lyfter fram att Stolpe under 1920-talet dessutom intog en pionjärroll som filmkritiker.

Stolpe hade också ambitionen att debutera som romanförfattare, men hans debut fördröjdes när han insjuknade i tuberkulos och vistades på Agra Sanatorium i Schweiz från augusti 1927 till juli 1928. På Agra mötte han bland medpatienterna en tysk katolik, med vilken han förde ingående samtal i trosfrågor. Vistelsen på sanatoriet skildrades i det som skulle bli Stolpes första och kanske mest framgångsrika roman, *I dödens väntrum* (1930). Boken skrevs på Sigtunastiftelsen där Stolpe tillbringade

åren omedelbart efter sanatorievistelsen, och där han också träffade sin blivande hustru Karin.

Karin Maria von Euler-Chelpin var två år yngre än Stolpe, dotter till Hans von Euler-Chelpin, Nobelpristagare i kemi 1929 och Astrid Cleve, även hon en framstående kemist. Brodern Ulf von Euler-Chelpin skulle också erhålla Nobelpriset i medicin 1970. Karin och Sven ingick äktenskap sommaren 1931, men redan året därpå – när hustrun väntade parets första barn – inledde hon en romans med Olof Lagercrantz. Hennes äktenskapsbrott, som skulle fortgå periodvis och igen blev aktuellt 1936, upptar visst utrymme i biografien såsom det också gjorde i Sven Stolpes liv. Otrohetsproblematiken och sökandet efter religiös upplysning blev återkommande inslag i Stolpes romaner.

1930-talet var också en period av stora framgångar för Sven Stolpe. Vid denna tid grundades ett antal svenska kulturtidskrifter och 1931 etablerade Bonniers *Fronten* med Stolpe som huvudredaktör. Stolpe var också efter ett besök i Berlin 1930 en tidig och konsekvent motståndare till nazismen även om, som Nordin påpekar, han inte var en politisk skribent utan snarare inriktad mot livsaskänningsfrågor och kulturdebatt. Nordins skildring av Stolpes inlägg i den svenska kulturdebatten, både tidigt i karriären och under senare år, är en imponerande genomgång av författarens intellektuella miljöer, både i Sverige och i utlandet.

Stolpes andliga sökande yttrade sig först i ett engagemang för Oxfordrörelsen, som markerades med boken *Kopparsmiden Alexander. En Oxfordbok* (1936). Detta engagemang var i slutändan en omväg till katolicismen. Trots fortsatta kriser i äktenskapet delade Karin makens sökande efter trons visshet. Efter andra världskrigets slut bosatte sig paret en längre tid i Paris, där Stolpe upptogs i den katolska kyrkan 1947. "Hans energi i kombination med hans synlighet skulle dessutom göra honom till Sveriges mest kända katolik", skriver Nordin, och *Sakrament. En roman om*

kärlek (1948) blev kulmen för hans katolska romanförfattarskap. Under åren 1945 till 1961 var han medarbetare på *Aftonbladets* kulturavdelning.

När denna trygga och välbetalda anställning hotades genom *Aftonbladets* försäljning bestämde sig Stolpe för att söka en annan sorts trygghet i det akademiska livet. Han var sedan tidigare filosofie licentiat i litteraturvetenskap och tänkte nu gå vidare till doktorsgraden med en avhandling om drottning Kristinas maximer. Stolpe sysslade redan med den biografi om drottningen som skulle ges ut i två delar 1960 och 1961. Hans avhandling, som undersökte Kristinas religiösa utveckling genom en närläsning av hennes franska maximsamling *Les Sentiments Héroïques* lades fram i Uppsala 1959. Disputationen, som sändes i radio och bevittnades av uppskattningsvis 1 200 personer, varav en del anlände i "abonnerade bussar från landsorten", var en publik sensation men docentgraden uteblev. Stolpe hänvisades till att verka som lektor i svenska vid Statliga allmänna gymnasiet och realskolan i Mjölby under åren 1964 till 1972. Hans utnämning till professor 1993 var en alltför sen ursäkt från den svenska regeringen och kulturetablissemangets sida.

På senare år skulle Stolpe hinna med ännu ett stort biografiskt verk om en svensk katolsk kvinna, den heliga Birgitta, flera framgångsrika memoarsamlingar under rubriken "Låt mig berätta" samt åtta volymer om svensk litteraturhistoria, där det sista bandet tillägnades Selma Lagerlöf, en författare som han hade värderat högt allt sedan barndomen.

Enligt Svante Nordin var Sven Stolpe en individ av stor begåvning och med en enorm energi, men denna energi splittrades på "tusen uppgifter" och hans stridslustna temperament bidrog till att göra honom till en "outsider" i den svenska kulturdebatten, trots hans stora synlighet och popularitet. Nordin menar att Stolpe var oerhört inflytelserik under sin livstid, men att detta inflytande inte har bestått. Här delar jag inte Nordins värdering: Stolpes inflytande på Kristinaforskningen har varit

och förblir enormt. Det är Stolpes Kristina-bild som inspirerat flertalet forskare, både i Sverige och i andra länder, som sysslade med henne under det senaste halvsekllet, och den förblir en självklar referenspunkt för populärvetenskapliga publikationer, utställningar och dramatiseringar.

Svante Nordins biografi ger oss insikter i kulturella, religiösa och politiska utvecklingar av betydelse för det europeiska samtalet under det gångna seklet. Han handskas finkänsligt med problematiken kring att skildra en gestalt som tillhör ett nära förflutet och därmed har efterlevande barn, släktingar och vänner i livet. Nordin har i sin biografi lämnat ett sammanhängande och träffsäkert porträtt av den mångsidiga författaren och den komplexa människan Sven Stolpe.

Marie-Louise Rodén

The Modernity of Others. Jewish Anti-Catholicism in Germany and France

Ari Joskowicz

STANFORD UNIVERSITY PRESS, 2013, 373 s.

Att hävda att judar skulle ha spelat en central roll i en rörelse som bidrog till att bekämpa och diskriminera en annan grupp kan framstå som ett uttryck för antisemitism. Men just detta är huvudtesen i den amerikanske historikern Ari Joskowicz doktorsavhandling *The Modernity of Others*, som med fokus på Frankrike och Tyskland handlar om judiskt engagemang i kampen mot den katolska kyrkan. Han gör gällande att antikatholicismen var ett centralt element bland en del judiska intellektuella i deras kamp för politiska rättigheter under 1800-talet och ett sätt för dessa att manifestera sin fosterländskhet och identifikation med det moderna samhället.

Nyare forskning har visat att antikatholicismen var en mäktig politisk kraft i 1800-talets västerländska samhälle. I religiöst heterogena länder som Tyskland, Schweiz och Nederländerna utgjorde

antikatholicismen ett centralt element i den protestantiska nationella identiteten. Den användes också av sekulära politiska riktningar och spelade en viktig roll i liberala rörelsers kamp för ett sekulärt samhälle i katolska länder som Frankrike och Italien. I den anglosaxiska världen och särskilt då i USA framställdes katolicismen som en motbild till de egna idealen. Här har antikatholicismen ofta gått hand i hand med antisemitism och allmän rasism. Det är denna koppling som gjort att man i modern forskning länge ryggat för att lyfta fram judiska företrädares roll i den antikatoiska rörelsen.

Joskowicz vill alltså bryta detta tabu. Han vänder sig mot den i forskningen gängse uppfattningen att den judiska antikatholicismen *enbart* skulle ha varit en reaktion på katolsk antisemitism. Som han ser det var den i stället *i första hand* ett resultat av judarnas minoritetsposition och strävan att bli accepterade som fullvärdiga samhällsmedborgare. Han betonar sambandet mellan den judiska antikatholicismen och sekularismen som ideologi, alltså strävan att bygga samhället på sekulär grund. Samtidigt betonar han att övertagande av sekularistiska idéer mycket väl kan förenas med en positiv syn på religion som privatsak.

I bokens sju empiriska kapitel ger Joskowicz en kronologiskt uppbyggd analys av den judiska antikatholicismens uttrycksformer och innehåll. Han visar hur franska och tyska judiska intellektuella i slutet av 1700-talet började göra gemensam sak med upplysningens företrädare i stället för att som tidigare söka stöd från det härskande etablissemanget. Detta mönster av horisontella allianser fortsatte under de följande perioderna. Från 1830-talet och framåt lierade sig företrädare för den judiska intellektuella eliten med den allt starkare liberala rörelsen och dess kamp mot den katolska kyrkan och gjorde gemensam sak med antikatoiska protestanter i Tyskland och med antiklerikala republikaner i Frankrike. Begreppet antiklerikalism och antikatholicism används synonymt, eftersom

det i båda fallen handlade om kritik mot katolicismen som system och ideologi.

Under 1800-talets andra hälft intensifierades den judiska antikatholicismen och nådde en kulmen i samband med den tyska kulturkampen på 1870-talet och Dreyfusaffären i Frankrike på 1890-talet. Judiska intellektuella bistod olika statligt stödda kampanjer mot katolikerna och försökte vinna den europeiska opinionen för sin sak genom att framställa katolska kyrkan som en farlig och bakåtsträvande institution, präglad av trångsynt dogmatism och reaktionära politiska ambitioner. Den judiska antiklerikalismen gick tillbaka i Tyskland efter kulturkampen, då politiskt engagerade judar i stället allierade sig med det katolska Zentrum i kampen mot religiös diskriminering. I Frankrike förbättrades de judisk-katolska relationerna successivt efter skilsmässan mellan kyrka och stat 1905.

Joskowicz visar övertygande hur antikatholicismen och den med den förbundna sekularismen fungerade som ett effektivt redskap i en judisk kamp för att motverka marginalisering och uppnå politisk jämställdhet men också som ett led i strävan att bli en accepterad del av medelklassen. Judendomen framställdes som framstegsorienterad och progressiv, vilket kontrasterades mot den katolska kyrkans, som man menade, trångsynta dogmatism och reaktionära politiska ambitioner. Genom att bekämpa den övernationella katolicismen kunde judarna framstå som progressiva och lojala medlemmar i den franska och tyska nationalstaten. Joskowicz antyder avslutningsvis att det finns paralleller till hur religiösa minoritetsgrupper agerar i dag. Hans hypotes om sekularism och progressivism som en försvarsstrategi och ett redskap för att uppnå acceptans skulle utan tvivel fungera utmärkt för en analys av religiösa minoritetsgruppers agerande i exempelvis Mellanöstern.

Yvonne Maria Werner

Den goda viljan. Kvinnliga missionärer och koloniala möten i Tunisien och västra Jämtland

Catharina Lundström

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2015, 262 s.

Kvinnliga Missionsarbetare (KMA) var en missionsorganisation som vände sig till kvinnor och som grundades 1894 i Stockholm. Under det följande dryga århundrandet finansierade den missionärer på flera håll i världen, bland annat i Kina, Indien, Armenien och, vilket står i fokus för Lundströms bok *Den goda viljan*, bland samer i Jämtland och muslimer i Tunisien. Precis som i många andra kristna missioner från samma tid, var detta en organisation där kvinnors arbete och engagemang i hemlandet och på verksamhetsorten stod i fokus. Det var också ett arbete som tog fasta på möten mellan missionärer och de människor som man riktade sig mot i sin strävan att sprida kristen tro och kristna värderingar. Dessa möten är ett spännande forskningsområde och en viktig utmaning i arbetet med missionsmaterial som historisk källa. Kommunikation var av central betydelse för kristna missioner och de efterlämnade källorna är ofta omfattande. De ger inblick i många av de möten som uppstod mellan människor med olika bakgrund och som ibland resulterade i vänskapsrelationer och trosgemenskap. Men de är också källor tungt präglade av sin tillkomst syften; deras skildringar av människor, möten och relationer färgades av missionärer vilka såg som sin livsuppgift att sprida den kristna tron.

Det är dessa möten som Lundström undersöker. Bokens fem inledande kapitel bildar en upptakt som redogör för en räkka teman: en introduktion av forskningsprojektets fokus följs av ett kapitel som presenterar utvecklingen av kvinnans roller, av synen på främlingen, av utvecklingslära och rasism, av islamofobi och synen på samer, över ett tidsspänn på flera hundra år (i islamofobins fall sedan 1000-talet). I det följande kapitlet avhandlas bokens

postkoloniala ingång. Även missionens historia och KMAs tillkomst får vardera ett kapitel. Hela denna omfattande bakgrundsteckning ger en bred idéhistorisk ingång, men det sker på bekostnad av mer direkt och relevant kontextualisering för den undersökta perioden från 1894 till 2004. I all denna fördjupning försvinner något av riktningen och drivkraften. Vad i allt detta är viktigt och relevant för det undersökta sammanhanget och hur ska det användas rent konkret? Vad är nytt och hur förhåller sig det föreliggande forskningsprojektet till allt detta? Därtill saknar jag närvaron av ett internationellt och uppdaterat missionshistoriskt forskningsläge.

Den inledande delen av boken följs sedan av en empirisk del som fokuserar på KMAs verksamhet i Tunisien vilken tar sin utgångspunkt i författarens egen resa till Tunisien. Berättelsen drivs framåt av hennes och informanternas reflektioner kring arbetet där och skildrar många möten och minnen från missionsverksamheten och även några spännande konfliktytor. Samtidigt är texten besvärande svårgräpbar: närvaron av det tunisiska omgivande samhället och den konkreta verksamheten är diffus och tidsangivelser saknas ofta, olika typer av källor blandas, analytiska reflektioner är spekulativa och ligger nära citaten men saknar i regel teoriansknytning och anknytning till relevant forskning.

Nästa kapitel behandlar KMAs Jämtlandsarbets tillkomsthistoria och verksamheten på Fjällgård, ett ålderdomshem för samer. Detta kapitel följer en tydligare struktur och kronologi. Särskilt intressanta är de många citaten som visar på vänskapsrelationer mellan KMA-kvinnor och samiska kvinnor. Dessa står i skarp kontrast till det skisserade forskningsläge som presenterar en värld av rigorösa dikotomier, men genom en diskussion kring hur de olika aktuella grupperna relaterar till varandra ("kvinnor" vs "svenskar") kunde författaren fört detta längre och faktiskt ifrågasatt något av den tidigare forskningen. Tyvärr lämnas citaten i stället, liksom i föregående kapitel, därhän utan någon egentlig analys.

En mer självständig analys gör författaren däremot i bokens tredje empiriska kapitel, som behandlar bilder och berättelser i tidskriften *När och fjärran*. Här finner författaren att skildringar från Tunisien präglades av "främlinggörande", av synen på den tunisiska kvinnan som "främmande, fattig och ofri" (s. 191) medan samernas särart betraktades mer positivt, som ett ursprungligt och exotiskt men hotat folk. Där de tunisiska kvinnorna skulle räddas och förändras skulle samerna i stället skyddas, förädlas och förbättras. Hela boken avslutas sedan med en kort men viktig reflektion där författaren diskuterar missionärernas paradoxala roll där både fostran och godhet skulle rymmas, där både hierarkier och vänskap samexisterade och där relationer mellan människor inte var på förhand givna utan öppna för förändring.

Det som framför allt saknas i *Den goda viljan* är struktur, en röd tråd som tydliggör metodiskt, teoretiskt, kronologiskt och tematiskt fokus. Anslaget till studien är komparativt – författaren vill jämföra kulturmöten på de två platserna – men tyvärr stannar denna ansats på en tentativ nivå, eftersom reflektioner kring jämförbarhet i källmaterial och tillvägagångssätt liksom en mer strukturerad komparation saknas. Vad är det egentligen som jämförs? Metodologiskt varvar Lundström intervjuer med uttryckt och tryckt källmaterial från hela undersökningsperioden. Hon diskuterar dock inte sitt urval, hur intervjuerna har genomförts eller hur dessa olika material konkret analyseras och förhåller sig till varandra, något som hade varit önskvärt. I stället utgörs metoddiskussionen av att författaren positionerar sig själv och reflekterar kring sina egna funderingar under projektets gång, vilket i och för sig är värdefullt – men inte tillräckligt. Konsekvenserna av att den kronologiska tyngdpunkten skiljer sig åt mellan de olika kapitlen diskuteras inte heller. Inledningens postkoloniala anslag återkommer först i det sista större kapitlet och det är också först då som författaren förhåller sig aktivt till tidigare forskning inom fältet. Detta mycket fragmentariska intryck

förstärks av oräkneliga upprepningar och här borde Nordic Academic Press ha tagit sin förlagsroll på betydligt större allvar.

Ansatsen i *Den goda viljan*, att göra en jämförande analys av KMA och dess möten på två platser och över en lång tidsperiod, är både intressant och ambitiös. Med undantag för nämnda upprepningar så är texten lättläst, språket flyter ledigt och det presenterade källmaterialet rymmer många intressanta exempel och karaktärer. Däremot lyckas inte författaren med att sätta samman de olika delarna till en fungerande helhet. Som läsare saknar jag både ett enhetligt och stabilt ramverk med en mer omsorgsfull behandling av ett stort och spretigt källmaterial och en fördjupad och mer systematisk genomförd analys.

Malin Gregersen

Fosterbarn i tid och rum. Lokal och regional variation i svensk fosterbarnsvård ca 1850–2000

Johanna Sköld & Ingrid Söderlind med bidrag av Ann-Sofie Bergman

CARLSSON, 2014, 263 s.

Globalhistoria och transnationell historia har under de senaste åren utmanat den metodologiska nationalismen inom historieforskningen. Idén om nationalstatens enhet kan emellertid också utmanas från ett annat håll, nämligen den lokala och regionala nivån. Detta är en central ambition med denna bok om svensk fosterbarnsvård från mitten av 1800-talet och fram till i dag. Genom att visa på regionala variationer och lokalsamhällets betydelse för fosterbarnsvården utmanar författarna föreställningen om Sverige som ett enhetligt land. En föreställning som ibland förstärks av historieskrivningen om välfärdsstaten, när lagens ord snarare än dess tillämpning står i centrum och när enskilda lokala exempel får representera hela landets historia.

Fosterbarn i tid och rum är ett samarbete mellan Ingrid Söderlind och Johanna

Sköld, som tillsammans har skrivit fyra av bokens åtta kapitel. Övriga kapitel har de skrivit individuellt med undantag för ett som är skrivet av en tredje författare, Ann-Sofie Bergman. Boken presenteras som en sammanhängande helhet, men de enskilda kapitlen går även utmärkt att läsa som fristående undersökningar. Vissa kapitel består av helt nya analyser, andra bygger vidare på författarnas tidigare arbeten och kompletterar dessa med ytterligare källmaterial och perspektiv.

Postmodernismens och poststrukturalismens utmaningar av kategoriers enhetlighet har i många fall fått kulturhistoriker att överge försöket att jämföra över tid och att arbeta med statistik, men Söderlind och Sköld går en annan väg. De har gjort en imponerande insamling och bearbetning av offentlig statistik från hela Sverige för att på så sätt kunna jämföra omfånget av fosterbarnsvård i Sveriges län över en relativt lång tidsperiod. De visar dock på medvetenhet om att statistik följer komplexitet och att statistiken innebär problem i och med stora förändringar i statistikunderlaget och i dess kategorier. Bland annat räknades barn som var placerade utan ersättning fram till 1945 inte som fosterbarn, men de gjorde det därefter. Under en lång period var barnhemsbarn dessutom inkluderade i kategorin fosterbarn, vilket de inte längre är. Att författarna, problemen ovan till trots, har skapat överblick betyder att de kan visa på rumsliga förändringar som att Kronobergs, Jämtlands, Värmlands och Västerbottens län i början av perioden var "omhändertagandelän", varpå de senare i stället blev "mottagarlän". Sköld och Söderlind förmedlar komplexiteten bakom statistiken tillsammans med presentationen av statistiken och utvecklar detta ytterligare i ett appendix.

Att som barn tas från sin familj och bli flyttad till ett fosterhem är en i grunden rumslig process. När författarna lyfter fram detta, framstår det som självklart att fostervård av barn bör undersökas från ett rumsligt perspektiv. Författarna artikulerar fostervården som ett exempel på en

migrationsprocess som har gått i motsatt riktning av annan migration inom Sverige under 1900-talet, nämligen från stad till land. Särskilt i kapitel tre lyfter författarna fram rumsliga processer i kartläggningen av var fosterbarnen placerades och i två andra kapitel träder rummet fram genom att barnavårdens praktik studeras som ett resultat av ett möte mellan olika platser.

I kapitel sex undersöks hur mötet mellan aktörer från olika platser präglade barnavårdens administration och organisation, medan kapitel fem behandlar relationerna mellan Stockholms barnavård, dess lokalombud och fosterhemmen ute i landet. I kapitel tre konkluderar författarna att trots visioner från 1940-talet och framåt om att barn skulle placeras i närhet till sina biologiska föräldrar, placerades Stockholmsbarnen, enligt förteckningar och statistik från Stockholms barnavårdsnämnds arkiv, längre bort på 1960- än på 1930-talet. Ekonomiska och sociala faktorer hade alltså en helt avgörande betydelse för var fosterbarn fick leva sina liv.

Författarna önskar inte enbart att bidra till historieforskningen, utan också till en diskussion om fosterbarnsvård i dag. Det gör de bland annat genom att lyfta fram såväl kontinuitet som förändring över tid och dra paralleller mellan historiska och nutida utmaningar. De pekar på att vi ännu inte har kunskap om vilka effekter dagens decentralisering, valfrihetsfokus samt ökade klyftor i samhället har för framtidens sociala barnavård. Ett tankeväckande exempel på paralleller i historien är dagens kritik av vinster i välfärden som jämförs med den kritik som framfördes i slutet av 1880-talet. Läkaren och sundhetsinspektören Richard Wawrinsky problematiserade då "fosterbarnsindustrin" som hade medfört att småbarn vanvårdats till döds: "som i hvarje annan industri vill här yrkesidkaren förtjena på sitt arbete". Kapitlet pekar också på paralleller mellan dåtidens problem med att kontrollera de många privata filantropiska aktörerna och dagens utmaningar med att kontrollera det ökande antalet privata vårdgivare. Då som

nu är gränsen mellan myndigheternas och de privata aktörernas ansvar oklart och det finns problem med ofullständig information kring vem som utför privat vård.

Genom att undersöka ett specifikt välfärdsområde utifrån lokala och regionala perspektiv har författarna skrivit ett intressant forskningsbidrag, inte enbart om social barnavård, utan även om förhållandet mellan stat, kommun, civilsamhälle och marknad från 1800-talet och fram till i dag. Boken visar att jämförelser av praktiker på flera lokala platser kan bidra med ny och viktig kunskap om välfärdsstatens historia. Med fokus på den lokala nivån utmanar författarna också berättelsen om att barnavårdens historia har präglats av en ständigt ökande professionalisering. I stället pekar de på att det tvärtom finns en process av de-professionalisering i och med att barnavård har blivit ett genomgångsyrke för nyutexaminerade socionomer. Boken tecknar på ett förtjänstfullt sätt barnavårdens historia i Sverige och bidrar med historiska perspektiv på samtidens hantering av fosterbarn. Den ger också en god inblick i aktuell historisk forskning på området och pekar ut nya frågor och teman för framtida studier.

Bolette Frydendahl Larsen

"Thi livet er stærkere end Loven..." Danmarks moderne aborthistorie

Lau Sander Esbensen

SYDDANSK UNIVERSITETSFORLAG, 2014, 369 s.

I Danmark legaliserades abort av medicinska, eugeniska och etiska skäl år 1939. En kvinna kunde då ansöka om abort om graviditeten utgjorde en fara för hennes hälsa eller liv, om hon bar på en allvarlig ärftlig sjukdom som kunde överföras till fostret, eller om hon blivit gravid efter ett övergrepp. År 1973 infördes fri abort vilket innebar att en kvinna som begärde abort skulle få det utan att behöva åberopa några särskilda skäl. Dessa två reformer

står i fokus för den danske historikern Lau Sander Esbensens bok *"Thi livet er stærkere end Loven..." Danmarks moderne aborthistorie* (2014). Boken är en reviderad version av hans doktorsavhandling med samma namn från 2003.

Framställningen är kronologisk, med lagändringarna som milstolpar (inklusive revideringarna av lagen 1956 och 1970). Enskilda kapitel rör folketingsdebatterna, de statliga abortutredningarna och Mödrahjälpen, den organisation som fick ansvaret för att handlägga abortansökningarna.

Mödrahjälpen var ursprungligen en privat och filantropisk organisation som bildats för att hjälpa nödlidande kvinnor under graviditet och efter förlossning, genom till exempel rådgivning och mödrahem. På 1930-talet kom Mödrahjälpen att knytas till staten. På Mödrahjälpen möttes den abortsökande kvinnan av en socialrådgivare, men även gynekolog och psykiatriker kunde kopplas in. Målet var att få en helhetsbild av kvinnan och hennes livssituation och undersökningarna kunde därför bli omfattande. Detaljerade berättelser om levnadsförhållanden kompletterades med hembesök. Gällde ansökan abort av eugeniska skäl tillkom intelligenstagter, och befarades det att kvinnorna simulerade kunde de läggas in på psykiatrisk klinik för observation. Som Esbensen skriver pågick ett slags maktspel mellan kvinnan och Mödrahjälpen.

Namnet Mödrahjälpen är belysande. I uppdraget ingick att upprätta abortansökningar då kvinnor bedömdes ha starka skäl för abort, men själva grunden var att främja kvinnors moderskap och att förmå oönskat gravida kvinnor att inte vända sig till illegala abortörer. Trots detta kunde Mödrahjälpen av kritiker framställas som en malande dödsvarn eller ett statligt initiativ för barnamord. Esbensens avsnitt om Mödrahjälpen finner jag vara ett av bokens starkare. Intressant är även att författaren här kan visa att de illegala aborterna inte alltid var så farliga som retoriken kring dem gav uttryck för.

Esbensens bok ger en översiktlig bild över

abortens, eller snarare abortpolitikens, historia i Danmark från 1920-talet till i dag, vilket i sig är värdefullt. Här finns flera informativa avsnitt om politiska debatter och reformer. Men jag anser att hans utgångspunkt, det vill säga att se aborthistorien som *en* historia, är problematisk då förhållningssättet gör att komplexitet och motsägelsefullheter tonas ned. Esbensen slår inledningsvis även fast att han vill berätta om vad aborthistorien *egentligen* handlar om, och han hävdar att abortens historia inte i första hand är kvinnohistoria utan människohistoria.

Esbensen vill berätta en annan historia än den gängse framgångsberättelsen som går från förbud till frihet och till kvinnans rätt över sin egen kropp. För Esbensen är Danmarks moderna aborthistoria snarare en historia om förfall, en historia om ett samhälle och människor som förlorat kontakten med livet. Denna utveckling är enligt författaren av central betydelse och han antyder att avkriminaliseringen av abort kanske är en av de mest avgörande händelserna i Danmark under 1900-talet.

Esbensen kopplar den legala aborten till moderniteten och framväxten av en ny människosyn enligt vilken människan vill göra egna personliga val och styra över sitt liv snarare än att traditionellt låta livet gå. Jag är överens med Esbensen om att moderniteten har betydelse för hur vi ser på abort och för att kvinnor i dag kan välja att göra abort. Esbensen anser detta vara en dålig utveckling, men varför? Trots att han återkommande diskuterar och utmanar synen på den moderna människan får jag här inget riktigt svar.

Sammanfattningsvis anser jag att Esbensen skrivit en innehållsrik och i många stycken intressant aborthistoria, men vidhåller att hans utgångspunkter och historiesyn leder till förenklade och reduktionistiska tolkningar. Dessutom menar jag att aborthistorien också handlar om hur man sett på kvinnor; på kvinnors roller och uppgifter i samhället, kvinnors kroppar, moderskap och på kvinnors rättigheter.

Lena Lennerhed

Remembering the Cold War: Global Contest and National Stories

David Lowe & Tony Joel

ROUTLEDGE, 2013, 260 s.

Ruslands invasion af Ukraine i 2014 har bragt den kolde krig tilbage i rampelyset. Den usikre europæiske sikkerhedssituation rejser spørgsmålet om den kolde krig nogensinde sluttede eller om vi er vidner til en ny form for sikkerhedskonflikt. Denne kontekst indgyder bogen *Remembering the Cold War. Global Contest and National Stories* med en aktualitet forfatterne næppe havde forventet da bogen udkom i 2013. Spørgsmålene de to australske historikere undersøger er hvordan den kolde krig et blevet erindret, af hvem, hvornår, og hvorfor. I det første af bogens fem kapitler afhandler forfatterne kort de etablerede navne inden for feltet 'memory studies'. Halbwachs, Hobsbawm, Nora, Assmann m.fl. opremses inden der konkluderes pragmatisk at erindringer i psykologisk forstand udelukkende kan være individuelle samtidig med at individer altid indgår i erindringsfællesskaber og dermed bidrager til en form for social eller kollektiv erindring. Metodisk har forfatterne tilstræbt en så bred tilgang som mulig. Studieobjektet omfatter mindemærker, museer, film, tv, skønlitteratur, professionel historieskrivning, undervisningsmateriale og politisk debat. Forfatterne erkender at hver og en af disse kildegrupper havde været tilstrækkelig grundlag for et selvstændigt studie i koldkrigerindring, men deres ambition er at viderebringe et bredt indtryk af erindringslandskabet. Geografisk er forfatterne ligeledes yderst inkluderende. Studiet bygger på materiale indsamlet i et dusin lande i Asien, Europa, og Nordamerika. Forfatterne indrømmer blankt at der ikke ligger nogle entydige udvælgelsesprincipper bag valget af cases, og at deres altomfavnende tilgang risikerer at gøre studiet "a mile wide and an inch deep". Forskningsdesignet motiverer de med at bogen er et pioner-

arbejde i koldkrigerindring og at en bred tilgang kan give inspiration til fremtidige, mere dybdegående studier.

De tre efterfølgende kapitler er tematisk opdelt. Kapitel to, "Nuclear world", undersøger erindringssteder koblet til den atomare konflikt mellem Moskva og Washington. Kapitlet starter i Hiroshima og diskuterer ombytningen af rollen som offer og gerningsmand som USA's brug af bomben medførte. De japanske myndigheder har gladelig påtaget sig rollen som det første og hidtil eneste krigsoffer for atombomben idet de forudgående japanske krigsforbrydelser dermed havner i skyggen. Omvendt har USA stadig svært ved at forholde sig til de moralske problemstillinger knyttet til brugen af atomar magt. Da Smithsonian forberedte en udstilling om Hiroshima bomben i Washington D.C. i anledning af 50-årsjubilæet fremkaldte fokuset på de japanske ofre så overvældende protester at museumsdirektøren måtte afgå og udstillingen opgives. Kapitlet redegør desuden for filmiske og litterære repræsentationer af den atomare konflikt og for de mange små museer og mindepladser der i de seneste år er opstået omkring gamle missilsiloer og sikkerhedsbunkere i f.eks. Danmark, Holland, Kina, Rusland, Storbritannien, Sverige, Tyskland og USA. De fysiske levn fra atomalderen tiltrækker i dag et beskedent, om end stigende, antal turister. Hvad deres erindringsmæssige potentiale angår er denne læser dog skeptisk. Ulig klassiske "dark tourism" attraktioner som verdenskrigenes kamppladser og Hitler-Tysklands udryddelsesleje kom siloerne og bunkerne aldrig i brug og fortællingen om dem indeholder dermed ingen ofre, for hvem stederne har en særlig betydning.

I kapitel tre, "Cities and sites", står museer og monumenter atter i centrum. Læseren forstår dog at dette kapitel er baseret på intensive feltstudier i otte byer: Vilnius, Prag, Budapest, Warszawa, Hanoi, Washington D.C., Vint Hill (Virginia) og Los Angeles. I den første del om de fire centraleuropæiske byer opviser for-

fatterne en imponerende forståelse for de komplicerede lag af lokale erindringer og konflikter der ligger bag hvert enkelt koldkrigsrelaterede mindested. På dette område er bogen dog ikke det pionerarbejde forfatterne ellers giver udtryk for. I Budapest har turister kunnet beskue kommunistiske statuer i Memento Park siden 1993 og det kontroversielle House of Terror museum om ungarske ofre for fascisme og kommunisme åbnede i 2002. Prags Museum of Communism åbnede året inden og alle har allerede været genstand for adskillige studier. Bogens bidrag er her at placere erindringsstederne knyttet til de kommunistiske regimer i en koldkrigs kontekst, men forfatterne ender alligevel med at konkludere at den kolde krig faktisk ikke spiller nogen nævneværdig rolle. I centrum står nationale offerfortællinger om kommunistiske forbrydelser, mens den abstrakte stormagtsstrid fortaber sig i baggrunden. Situationen i Hanoi er identisk, blot med omvendt fortegn, og med den vigtige detalje at nationen her betvang den amerikanske overmagt. Kapitlets mest interessante analyse er af en statue til ære for ofrene for kommunismen som blev indviet i Washington D.C. i 2007. Præsident Bush talte ved lejligheden og drog en direkte linje fra kampen mod kommunismen til kampen mod terror. Talen affødte skarpe reaktioner fra Kina og Rusland, og som et ilde varsel om senere hændelser åbnedes straks et museum for amerikansk imperialisme i Simferopol på Krim.

Det fjerde kapitel bærer titlen "Defining our times" og argumenterer for at den kolde krig spiller en stadig mere fremtrædende rolle i den offentlige bevidsthed. Som argument fremføres f.eks. at den kolde krig ofte danner ramme for populære spiondramaer på film, at den i flere lande har opnået status af kulturarv, og at den indtager en central plads i historieundervisningen. Det sidste argument belægges med eksempler på læreplaner og grundbøger fra Australien, Finland, Indien, Japan, Kina, Rusland, Storbritannien, USA, og Afrika (sic!). I dette kapitel males for alvor med

bred pensel og der springes lystigt fra sted til sted uden nærmere kontekstualisering af de mange landes vidt forskellige uddannelsessystemer. Kapitlet diskuterer også hvilke lærdomme politikere hævder at have draget af historien, men igen betyder det altomfavnende koncept at Rusland, hvor Putin som bekendt anser Sovjetunionens fald for det 20. århundredes største geopolitiske katastrofe, afhandles på mindre end en side. Her havde der ellers været rigt materiale for at argumentere for den kolde krigs fremtrædende rolle i samtidens politiske debat.

I stedet for en konklusion tilbyder det femte og afsluttende kapitel endnu et studie i den kolde krigs fortsatte nærvær, denne gang i Berlin og Moskva. Valget motiveres med at en konklusion ville være misledende når den kolde krig gennemsyrrer vores samtid. Argumentet virker lidet overbevisende, og den summariske opremsning af erindringssteder i Berlin er ingenlunde pionerarbejde. Studiet af Moskva er mere originalt, men som det er tilfældet med hovedparten af de undersøgte turistmål (Berlin undtaget) opviser de så uanseelige besøgstal at man kommer i tvivl om hvorvidt de stimulerer nogen bredere funderet koldkrigserindring.

Annekteringen af Krim og krigen i Ukraine kort efter bogens udgivelse har bekræftet dens hovedargument: at bevidstheden om den kolde krig lever videre, især i Rusland og USA. Desværre tilbyder denne bog ikke nogen dybere forståelse af hvorfor dette er tilfældet. Alt for ofte forfalder forfatterne til beskrivelser af de mange steder de har besøgt på deres feltstudier. Det er oftest interessant læsning og vil sikkert appellere til studerende, men for forskere med interesse for koldkrigserindring tjener bogen mere som et assorteret katalog af erindringssteder end som analytisk studie af fænomenet.

Sune Bechmann Pedersen

Saltets Pris. Svenska slavar i Nordafrika och handeln i Medelhavet 1650–1770

Joachim Östlund

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2014, 395 s.

Det är svårt att förneka att Joachim Östlunds bok redan vid en första anblick känns spännande och innovativ. Han har undersökt ett ämne som många har känt till men som väldigt få faktiskt har studerat: svenska sjömän som tillfångatagits och i många fall förslavats av nordafrikanska korsarer. Sjömännens kamp för att bli friköpta, den tidigmoderna statens försök att etablera kontakter med det Osmanska riket för att förenkla friköpningen samt de vetenskapliga och kulturella intrycken av det nordafrikanska slaveriet porträtteras i boken med en väldig detaljrikedom. Östlund visar därigenom på tydliga kopplingar mellan Sverige och Nordafrika under tidigmodern tid. Han skriver på detta sätt in sig väl i ett växande forskningsfält gällande Sveriges historia i en global kontext. Särskilt konsulerna lyfts fram som en knutpunkt mellan å ena sidan Sverige; där en allt mer stark och aktiv stat ville förbättra och expandera utrikeshandeln, och å andra sidan Nordafrika; en farlig plats för svenska handelsfartyg. Det nordafrikanska slaveriets kulturella arv i form av orientalistiska nitbilder demonstreras och problematiseras dessutom av Östlund. Han kan till exempel visa på att även efter att fred slöts mellan Sverige och de nordafrikanska staterna, och tillfångatagandena upphörde, var den kulturella tropen av sjömannen som "fast hos turken" vid liv.

Östlunds behandling av ämnet slaveri, vars politiska laddning och motsägelsefulla natur lätt kan skapa bekymmer, är utmärkt. Han tvekar inte att tala om grymma förhållanden hos de förslavade sjömännen, samtidigt som han poängterar den centrala betydelse friköpningsaspekten hade för de osmanska styrande. Där menar han att de sjömän vars tillfångatagande huvudsakligen syftade till vinst genom friköpning bör ses

som krigsfångar snarare än som slavar. Först när en sjöman såldes blev han slav. Östlund uppvisar en imponerande förmåga att hitta sådana källor som kan belysa slaveriet och det märks att han har gjort sitt yttersta för att upptäcka så mycket som möjligt om de personer som friköptes, eller gick förlorade, i Nordafrika. Vid flera tillfällen ger spektakulära och skrämmande människoöden liv till framställningen.

Detaljrikedomen hos Östlund är självklart en enorm tillgång, men också ett problem. I sin vilja att demonstrera exakt hur mycket potential och vilka begränsningar som finns i källorna går själva analysen och narrativet delvis förlorat. Tidvis blir Östlunds noggrannhet nästan absurd, med flera sidor långa blockcitat av listor, samt onödiga förtydliganden kring källmaterialet. Det är svårt att avgöra om det är på grund av arkivpassion eller rädsla för att han ska misstänkas dölja någonting som varje arkivmaterialdetalj lyfts fram och förklaras. Det kan tyckas petigt att påpeka att Östlund inte behöver förklara att ett brev har "cirka 10 procent textförlust på grund av skador" eller att en kort ansökan till regeringen i Alger har "(cirka 220 ord)", men hans metodologiska klargöranden gör texten tidvis tät och svårläst. Det är dessutom problematiskt i min mening att baksidestexten påstår att "under perioden 1650–1770 tillfångatogs ett tusental svenska sjömän", när Östlunds egna beräkningar är "mellan omkring 500 och 1000" med 360 upptäckta namn. Även om det kan vara tekniskt sett korrekt anser jag att en sådan beskrivning är problematisk, speciellt i ett så pass laddat ämne som svenska slavar.

Ett annat problem i framställningen är hur styvmoderligt handeln behandlas. Många aspekter av den svenska handeln i Medelhavet, särskilt de som rör de ekonomiska konjunkturen, handelskompaniernas organisering och de olika handelsmönstren analyseras endast i begränsad omfattning. Till exempel nämns tidigt att det Levantiska Kompaniet, aktivt 1738–1756 i Medelhavet, har fått begränsat intresse från svenska historiker, men Östlund disku-

terar själv inte kompaniet. Östlund klargör visserligen att han väljer att "placera den vanliga människan i centrum" och därmed lyfter fram sjömännens tillfångatagande och försöken att betala för deras frihet snarare än de större ekonomiska aspekterna. Det är självklart helt och hållet upp till Östlund att välja perspektiv och skala för sin egen forskning och han genomför detta utmärkt, men jag har två invändningar.

För det första blir underrubriken: "Svenska slavar i Nordafrika och handeln i Medelhavet 1650–1770" missvisande för dem som huvudsakligen är intresserade av den senare delen. För det andra blir den svenska närvaron i Medelhavet något förvirrande när begränsad kontext ges för hur och varför den skedde. Slutsatsen att saltet var billigare i Medelhavet etableras tidigt, men huruvida saltpriserna var konstanta och exakt hur mycket billigare saltet faktiskt var diskuteras inte. Inte heller problematiseras relationerna mellan handelskompanierna och den svenska staten, trots att förhållandet till handel, både inom svenska riksdagen och i allmänhet förändrades kraftigt under den 120-åriga perioden som Östlund studerar. Dessutom var tidigmodern sjöfartshandel ett internationellt projekt, både på makro- och mikronivå. Precis som sjömän från Sverige kunde segla på brittiska, holländska eller franska fartyg kunde svenska fartyg ha besättningar från en mängd olika länder. Till vilken del den svenska staten främst värnade om svenska undersåtar eller svensk last förtydligas inte tillräckligt, utan de kategoriseras båda som "svensk handel". De klausuler i fredsavtalen mellan Sverige och de nordafrikanska staterna som inte behandlade sjömännen hoppar Östlund ofta över.

Expansionen av handel i Medelhavet och säkerställandet av säker handel framställs som ett hundraårigt projekt, vars förhandlingar skedde över flera generationer. Visserligen var det sannolikt en återkommande diskussionspunkt i förhandlingar mellan Sverige och de nordafrikanska staterna, men de svenska och de nordafrikanska för-

handlingsparterna förändrades också över tid. Ökad diskussion kring hur Sveriges inre handel och politiska förhållningssätt till omvärlden förändrades under denna period kunde ha gett ytterligare dimensioner till studien. Patrik Winton (2011) har till exempel visat hur handelsmännens politiska positioner kunde ge fördelar för särskild handel, till exempel till det Levantiska Kompaniet, fördelar som också kunde försvinna i andra skeden.

Men när Östlund diskuterar de förslavade sjömännen, deras familjer, kyrkornas kollektorer för deras frigivning, sångerna kring dem och dess plats i bilden av Orienten är *Saltets Pris* en levande bok, som skapar intresse och ökar vår förståelse kring ett tidigmodernt Sverige som var närmare omvärlden än vad det tidigare har framställts. Boken är en spännande och färggrann anrättning, med svenska ingredienser och nordafrikanska kryddor, men som dock behöver mer salt.

Ale Pålsson

Avhandlingar

Industriell invandring. Utländsk arbetskraft och metall- och verkstadsindustrin, i Västmanlands län och på Bulten i Hallstahammar, 1946–1967

Olle Jansson

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, 2014, 269 s.

Efterkrigstidens arbetskraftsinvandrare fördelades ojämnt över den svenska arbetsmarknaden, inte bara mellan arbetar- och tjänstemannayrken utan också mellan olika arbetarklassyrken. I sin avhandling *Industriell invandring* studerar ekonomihistorikern Olle Jansson koncentrationen av utlandsfödda arbetare till verkstads- och metallindustrin under de två första efterkrigsdecennierna. Genom en fallstudie på regional nivå (Västmanlands län) och en annan på lokal företagsnivå (Bulten i

Hallstahammar) strävar han efter att ge förklaringar till denna fördelningsprocess. Till skillnad från mycket tidigare forskning, som gett fackliga organisationer stor uppmärksamhet, sätter författaren arbetsmarknadsmyndigheter och arbetsgivare i fokus. Speciellt länsarbetsnämnderna har inte tidigare varit föremål för migrationsforskning, vilket innebär att avhandlingen tillför ny och viktig kunskap om en i sammanhanget central aktör.

Ett resultat av studien är att myndigheterna gynnade metall- och verkstadsindustrin jämfört med andra branscher. AMS reglerade den utomnordiska invandringen i samverkan med länsarbetsnämnderna och större företag som räknades till exportindustrin särbehandlades positivt. På så sätt medverkade myndigheterna till en arbetsmarknadsmässig snedvridning. Därutöver hade de större företagen inom den tyngre industrin bättre möjligheter att genomföra kostsamma rekryteringsprojekt än mindre företag, och kunde samtidigt använda redan anställda för vidare nätverksrekrytering. Den studerade länsarbetsnämndens beskrivning av arbetsmarknadsläget liknande dessutom arbetsgivarnas uppfattning av situationen.

Mycket av diskussionen i boken cirkulerar kring frågan huruvida migranterna skall betraktas som komplementär arbetskraft (för mer kvalificerade arbetsuppgifter) eller som ersättningsarbetskraft (för arbeten som svenskfödda helst undvek). Sammantaget visar Jansson att migranterna användes för att både möta ett underskott på vana yrkesarbetare och för att fylla vakanser vid mer okvalificerade arbetsuppgifter; arbetskraftsinvandringen var således både komplementär och ersättande. Vidare belyser författaren hur olika nationella grupper utnyttjades för att möta skilda typer av efterfrågan. De aktivt rekryterade utomnordiska arbetarna anställdes oftare för mer kvalificerade arbeten, medan inomnordiska migranter vanligtvis användes för mindre kvalificerade uppgifter; på Bulten var italienare kvalificerade svarvare,

medan finländare anställdes i smedjan där arbetsmiljön var sämst.

Jansson hävdar att arbetsgivarnas syn på finländare överlag var negativ. Arbetskraftsresursen var förvisso lättillgänglig, men de finska arbetarna ansågs vara alltför rörliga och generellt oerfarna industriarbetare. De kopplades stereotypiskt ihop med ett migrationsmönster som följde jordbrukets säsonger: de kom på hösten och åkte tillbaka till Finland på våren. Denna kategorisering ledde till en självuppfyllande profetia, som i sin tur medförde diskriminering. Eftersom företagsledningarna inte räknade med att de finska migranterna skulle stanna så länge placerades de vid oattraktiva arbetsuppgifter och gavs få tillfällen till utbildning. Detta spädde på personalomsättningen, vilket verkade bekräfta den negativa stereotypen, och så vidare. Arbetsgivarna använde sig av finska arbetare eftersom det inte fanns några andra att tillgå för dessa arbeten, åtminstone inte till de villkor som erbjöds. Dessutom visar Jansson att den aktuella länsarbetsnämnden bidrog till stereotypiseringen genom att hävda att finländare generellt brydde sig mer om lönen än om arbetets art. ”Däri-genom återupprepades och förstärktes en uppfattning om finländare som särskilt lämpade för de arbeten som ingen annan ville ha”, konstaterar författaren (s. 143). Det kan också tilläggas att den finska gruppen var betydligt större än den italienska, sett till den svenska arbetsmarknaden i stort. Medan den italienska gruppen var manligt dominerad var en majoritet av de finska migranterna i Sverige kvinnor. Följaktligen torde arbetskraftsinvandringarna i störst utsträckning ändå ha rekryterats som ersättningsarbetskraft, samtidigt som det fanns en tydlig könsdimension i migrationsmönstret.

Avhandlingen är empiriskt stark och kopplingen till ett aktuellt forskningsläge är god. Det går dock att anmärka på att författaren tenderar att reproducera en del av den studerade tidsperiodens språkbruk och använder sig av migrationsteoretiskt problematiska begrepp. Till synes ganska

oreflekerat förekommer uttryck i boken såsom ”spontant inresta turistinvandrare” (s. 81). Jansson skriver vidare att företagen ”kunde upprätthålla en viss invandring genom att uppmuntra turistinvandring av släktingar och vänner till redan anställda arbetare” (s. 150). Men då var ju migrationen i själva verket strukturerad efter arbetsgivarens efterfrågan och den individuella migrantens val att flytta till Sverige för att arbeta. Migrationer är sällan spontana, utan strukturerade processer; migrationer är ofta kollektiva processer i den meningen att beslut fattas i relation till andra människor och påverkar långt fler individer än den enskilde migranten; migrationer är ofta könade i betydelsen att mäns och kvinnors migrationer styrs i olika riktningar ut på arbetsmarknaden. På samma sätt skiner dåtidens språkbruk igenom i uttryck som ”den italienska kolonin” och ”arbetarstammen”.

Vidare reproducerar författaren de samtida aktörernas – främst arbetsgivarnas – beskrivning av arbetsmarknadssituationen i termer som ”behov av arbetskraft” och ”brist på arbetskraft”. De fackliga organisationerna såg däremot oftare den upplevda bristen som någonting relativt. Delfrågan om vilka ”behov och problem som förelåg på Västmanlands läns arbetsmarknad” skulle kanske lika gärna kunna besvaras med bättre arbetsmiljö och dålig arbetsmiljö som med mer arbetskraft och brist på arbetskraft. Jansson framhåller exempelvis att disponenten på Bulten pekade på ”behovet att köra verksamheten i en sådan kapitalintensiv produktion på åtminstone tvåskift” (s. 157) och vid ett annat tillfälle hänvisade företagsledningen till ”behovet av att göra det mesta av konjunkturen” (s. 201). Var det i så fall ett *behov* av att öka produktionen med hjälp av fler arbetare? Var det inte ett ekonomiskt *intresse* av att öka företagets vinst? Frågan är om uttrycken behov och brist kan likställas med de mer teoretiska och något mer neutrala begreppen efterfrågan på och utbud av arbetskraft.

Slutligen bör det nämnas att en följd

av Janssons fokus blir att berörda fackliga organisationer hamnar lite i kulisserna. I någon mån når författaren den lokala fackföreningens synpunkter på arbetskraftsinvandringen till Bulten genom de företagsnämndsprotokoll som han studerar, men han går inte igenom något internt fackligt material. Då kvarstår frågan i vilken mån de fackliga organisationerna – vilka hade stort inflytande hos AMS – var med och påverkade den koncentrationsprocess till exportindustrin som avhandlingen syftar till att studera. Emellertid är det för mycket begärt att en avhandling skall ta lika mycket hänsyn till alla aktörer som var involverade i den här komplexa processen. Genom sitt fokus på arbetsmarknadsmyndigheter och arbetsgivare är Janssons studie ett viktigt och välkommet bidrag till ett växande forskningsläge om arbetskraftsinvandringen till Sverige.

Johan Swanberg

Den besvärliga provinsen.
Reduktion, skattearrendering
och bondeoroligheter i det
svenska Ingermanland under
slutet av 1600-talet

Kasper Kepsu

FINSKA VETENSKAPS-SOCIETETEN, 2014, 340 s.

Kasper Kepsu undersöker Ingermanlands betydelse och position som provins i det svenska stormaktsväldet under slutet av 1600-talet. Detta belyses genom relationen mellan allmoge och överhet. Huvudfokus ligger på 1680-talet vilket beror på att det var en förändringarnas tid: reduktionen genomfördes och ersattes av skattearrendering och godsdriften intensifierades. Kepsu gör dock utblickar som täcker hela Ingermanlands tid som svensk provins (1617-1721).

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter utgörs av statsbildningsprocessen samt bondemotstånd och relationen mellan allmoge och överhet under tidigmodern tid. Efter en utförlig genomgång landar Kepsu

i uppfattningen att krig mellan stater och militärteknologisk utveckling tillsammans med statens behov av förhandlingar med dess undersåtar om resurser till krigföring drev statsbildningsprocessen framåt. Detta ska förstås som att staten var "en förhandlande militärstat".

För att genomföra undersökningen används ett omfattande källmaterial med domböcker, räkenskaper och myndighetsrapporter som de viktigaste källorna. I metodiskt hänseende ligger fokus på händelser och konflikter som kan kopplas till reduktionen, skattearrenderingen och godsdriften. Att urvalsprocessen knyts till konflikter beror på att sådana händelser oftare är nedtecknade i källmaterialet och att åsikter och värderingar som i normala fall jäser under ytan framkommer i större utsträckning. En mindre, om än inte systematisk, komparation görs med de svenska östersjöprovinserna.

Undersökningen består av tre delar. Den första behandlar Ingermanland som svensk provins; i den andra studeras reduktionen, skattearrenderingen och godsdriften; i den tredje undersöks bondeoroligheter i provinsen. Avhandlingen vederlägger en del påståenden från äldre forskning, såsom att Ingermanland saknade inhemska adel och att det inte fanns några äldre förvaltnings- och rättstraditioner. Detta fanns sedan tidigare enligt Kepsu. Ingermanland befann sig i en speciell position mellan det svenska riket och de baltiska provinserna Livland och Estland. Svensk lagstiftning och rättegångsordning infördes omgående när Ingermanland tillföll Sverige 1617, men precis som ständerna i Livland och Estland fick de ingermanländska ständerna aldrig någon riksdagsrepresentation utan ridderskapet fick nöja sig med en egen lantdag.

Enligt Kepsu var tanken att Ingermanland med dess befästningsverk skulle fungera som en militär buffertzonen och beskydda Livland, Estland och Finland från ryska attacker. Trots detta nedprioriterades underhållet av försvaret och kronogods som anslagits till befästningsverkens underhåll donerades bort, vilket fick till

följd att finansieringen av militärväsendet gick om intet. På 1670-talet genomfördes fjärdepartersreduktionen i Ingermanland och tillsammans med den stora reduktionen under 1680-talet återtogs kronogods så att provinsen kunde finansiera sig själv. Det ingermanländska ridderskapet protesterade mot reduktionerna men kuvades så småningom av staten. Efter reduktionen uppstod frågan om hur kronogodsens skulle administreras. Viceguvernören Henrik Piper förespråkade att kronan skulle administrera godsens, medan guvernören, senare generalguvernören, Göran Sperling menade att godsens skulle arrenderas ut – vilket så småningom blev fallet. Förklaringen till detta, menar Kepsu, var att den svenska staten var ointresserad av att göra alltför stora investeringar i provinsen, man överlät hellre detta till privata aktörer. Skattearrenderingen fungerade väl och försåg försvaret med förutsägbara och tillräckliga medel för dess underhåll. Men var det verkligen investeringskostnader som låg bakom beslutet? I provinsen fanns kronofogdar som kunde ha administrerat kronogodsens, vilket flertalet av dem redan gjorde i egenskap av arrendatorer, och således behövde investeringarna inte bli alltför stora.

Relationen mellan allmoge och överhet var stundtals konfliktfylld, särskilt under skattearrenderingens tid. Kepsu påstår att allmogen var orolig för att hamna under nya herrar och hyste förhoppningar om att reduktionen skulle göra den fri från en närvarande överhet och att kungen skulle bli den enda herren. Bondemotståndet bestod av vardagsmotstånd med låg risk för repressalier, exempelvis maskningar, förnillningar och rymningar över gränsen. Visst grövre motstånd förekom i form av skattestrejker och våld mot godstjänstemän. De legala motståndsmedel som användes var främst suppliker till generalguvernören eller till kungen. Klagomålen remitterades oftast till den lokala kronofogden som fick rannsaka klagomålens giltighet och häradsrätten som utövade domsrätten. Allmogens förtroende för rättsväsendet

och de lokala myndighetspersonerna var däremot svagt. Detta berodde enligt Kepsu på att rätten och myndighetspersonerna oftast ställde sig på arrendatorernas sida och på att klagande bönder tilldömdes dryga böter för ogrundade klagomål. Varför rätten tenderade att ställa sig på arrendatorernas sida besvarar emellertid inte av Kepsu. Kanske fungerar dikotomin allmoge och överhet här mindre väl och skymmer sikten för andra möjliga konstellationer som kunde ha problematiserat relationen stat och provins? I framställningen framstår nämligen staten närmast som direkt repressiv i sitt förhållande till allmogen. Visserligen fick allmogen igenom en förändring av beskattningen men inte i den utsträckning som allmogen förväntade sig, som i stället blev en halvmesyra. Ett öppnare förhållningssätt där så kallade ”ryssbajorer”, arrendatorer, godstjänstemän och nämndemän inte bara betraktas som överhet – utan även som med staten förhandlande parter – hade bättre synliggjort en ”förhandlande militärstat”. Nu syns den inte.

Sammantaget ger studien en bredare och djupare syn på svensk provinspolitik genom återkommande jämförelser mellan olika provinser från Sveriges stormaktstid och att politiska beslut gällande Ingermanland och dess konsekvenser för befolkningen belyses väl. Avhandlingen är välskrivet och källgenomgången imponerande. Sammanförandet av finsk- och svensktalande forskning är en stor välgärning, framför allt för oss svensktalande historiker som inte förstår finska. Dock saknas ibland en djupare analys av vissa sakförhållanden – exempelvis varför nämndemännen, som kom från bondeleden, ställde sig på arrendatorernas sida eller hur förhållandena såg ut på den ryska sidan dit bönderna oftast rymde – som kunde gett ytterligare perspektiv på den svenska provinspolitiken. Men för den som likt undertecknad är intresserad av svensk provinspolitik är avhandlingen tveklöst en guldgruva.

Kim Olsen

Antologier

Återkopplingar

Marie Cronqvist, Patrik Lundell & Pelle Snickars (red.)

MEDIEHISTORISKT ARKIV, Lunds universitet,
2014 s.

“[A]tt historiska medieperspektiv fortsatt har begränsat utrymme inom svensk medievetenskap beror (fortsatt) på att MKV-ämnet i Sverige strängt taget är en del i en samhällsvetenskaplig tradition som ofta är ganska historielös – till och med kring sin egen tillblivelse.” Ja, man anar ett betydande inslag av positionering gentemot MKV-ämnet – alltså den akademiska disciplinen Medie- och kommunikationsvetenskap – hos redaktörerna till Återkopplingar. Denna antologi är resultatet av den tredje konferensen om ”kulturhistorisk medieforskning”, vilken avhölls i Lund 2013. Redaktörerna Marie Cronqvist, Patrik Lundell och Pelle Snickars, fortsätter med att konstatera att den kulturhistoriska medieforskningen snarare vill positionera sig *mellan* olika ämnes-traditioner: “Den har inte sett sig som en del av MKV, utan har snarare tagit spjårn mot denna (och andra medieämnen) såväl metodologiskt som empiriskt.” Inte utan gillande citerar man också Johan Fornäs som konstaterar att den intressantaste teoribildningen inom medieforskningen de senaste decennierna kommit till utanför det etablerade MKV-ämnet.

I egenskap av mediehistoriskt inriktad litteraturvetare som tidigt förläste mig på Marshall McLuhan erkänner jag själv gärna en ambivalens inför MKV-ämnet. Generellt tycks man skygga för historisering av och metareflekationer kring mediebegreppet (även om det också finns lysande undantag). McLuhan anses ofta vara den moderna medieforskningens fader, och hans påståenden om hur etermedierna organiserar vårt tänkande, och omstruk-

turerar villkoren för marknad och politik utgör fortfarande en slags epistemologisk plattform för verksamheten. Men samtidigt förefaller medievetenskapen ha bortsett från McLuhans insisterande på jämförelser över stora tidsspänn (till exempel etermedias relation till boktryckarkonstens genomslag), och även framhävandet av kopplingen mellan medier och estetik – därtill laborerade han med ett mycket omfattande mediebegrepp (kläder, klockor, bilar, LSD, konst...).

Nu är det rimligtvis varken MKVs eller någon annan akademisk disciplins uppgift att följa någon excentrisk kanadensisk filosofis agenda. Påpekandet får dock en viss resonans i det faktum att just de mcluhanska perspektiv som MKV tycks ha prioriterat bort är de som fångas upp av fältet ”kulturhistorisk medieforskning” (med vissa reservationer gentemot kanadensarens antydan till linjär historieskrivning och teknologisk determinism). Fältet söker omfatta såväl mediearkeologi och medialiseringsteori som den diskursanalytiska mediehistoriska skolan, med Friedrich Kittler som främsta namn. Sålunda finns här ambitionen att såväl problematisera mediebegreppet och historisera mediebruket, som lyfta fram förbisedda mediala tekniker och sammanföra perspektiv från olika tider, samt arbeta medvetet interdisciplinärt och relatera medier till olika estetiska praktiker. Den samtida medievetenskapen är dock snålare representerad.

Men man måste ändå fråga sig: varför är kommunikationen mellan dessa olika – märk väl – *kommunikativa* forskningsfält så bristfällig? Skulle medieanalysen vinna på att angripas från andra håll, med andra parametrar? Finns det en risk att MKV och mediehistoriker fastnar i onödigt låsta positioner? Vid Högskolan i Skövde, där jag är verksam, pågår flera projekt där vi använder spelteknologi och olika digitala plattformar för att utforska och presentera kulturarvet: samtida medieperspektiv borde inte behöva stå i vägen för frågor om materialitetens historia. Och historiska perspektiv kan, omvänt, bidra till nya

insikter om samtidens kommunikativa system – själv undersöker jag hur tidigare modernerna kunskapsformer som emblemet, fragmentet och kuriosakabinettet kan bidra med ny förståelse för dagens digitala uttrycksformer.

I många avseenden ringar redaktörerna Cronqvist, Lundell och Snickars ändå in viktiga problem i spänningsfältet mellan olika mediehistorier, ny teoribildning och MKV-ämnet. Jag anar dock något av en blind fläck i framställningen, såtillvida att man förvisso diskuterar olika strömningar som mediearkeologi och medialiserings-teori, men inte explicit benämner de olika positioner jag tyckt mig märka inom kulturhistorisk medieforskning angående hur man närmar sig mediernas historiografiska funktion. "Mediehistoria" kan ge upphov till berättelser om olika mediers historia, men också, och kanske viktigare, innebära en filosofisk position där mediernas materialitet föregår kritisk diskurs och kulturella artefakter. Vad jag syftar på är att det faktiskt är en oerhörd skillnad på att bedriva forskning om hur telegrafan kom till Sverige, och på att undersöka det epistemiska skifte telegrafan etablerar. Den förra riktningen har metodologiskt kanske mer gemensamt med samtida MKV-forskning kryddad med historiska perspektiv, medan den senare går tillbaka på postmodern idéhistoria och dekonstruktion. Att skriva om historien, eller skriva om historien, det är frågan. Detta är självklara distinktioner även för redaktionen, det är jag övertygad om, och den kan också sägas ligga implicit i omnämmandet av de teoretiska fält förordet diskuterar – men ett artikulerande av dessa positioner skulle ge läsaren ett verktyg för att själv sortera de olika bidragen.

Denna anmälan har i princip bara kommenterat förordet (och indirekt också Solveig Jülich's inledande kapitel om medicinhistoria, där oscilleringen mellan historiska narrativ och mediearkeologiska punktnedslag vidmakthålls och diskuteras). Det är förstås problematiskt – men också symptomatiskt för denna 18 kapitel och 400 sidor långa artikelsamling – att

förordet i sin teoretiska och metodologiska ambition så att säga överskuggar de andra, förvisso ofta innehållsligt utmärkta, bidragen. Detta förhållande antyds också i förordet (var annars?), där man ser en fara i att bokserien Mediehistoriskt arkiv skulle kunna "reduceras till en alltmer svällande katalog av mediehistoriska fallstudier och mikroprocesser med en ganska så begränsad explanatorisk räckvidd på ett övergripande mediehistoriskt plan".

Redaktörerna betecknar detta som en svaghet inom fältet kulturhistorisk medieforskning, och om så är fallet kan just frånvaron av distinktionen mellan olika mediehistorier vara en bidragande orsak – den diskussionen borde föras än mer explicit inom den kulturhistoriska medieforskningen. Men i linje med antologins starka inslag av mediemateriella analyser tror jag svaret snarare ligger i *mediet* konferensantologi.

Återkopplingar är full med inspirerande och föredömligt korta presentationer, en del avslutade iakttagelser, andra mer uppenbart ryckta ur ett större sammanhang. Antologin vittnar om en konferens där resultaten presenterats i raskt och inspirerande tempo. En stor förtjänst är just den ganska blygsamma närvaron av teoretiska ursäcker för den egna prestationen. Jag har med åren blivit en allt varmare anhängare av att konferenspresentationer ska vara så fria som möjligt från teoretisk över- eller underbyggnad (såtillvida dessa inte utgör presentationens objekt). Fotnoter fungerar dåligt i muntliga presentationer om 10 eller 20 minuter, och hjärnan är ofta trött av dussinet tidigare inspel. Bättre då att presentera sina referenser efteråt, på en PowerPoint, eller i en handout (konferens-svengelskan är ett annat medium att analysera).

Detta ska inte missförstås som en teoretiskt inställning, tvärtom, det handlar i stället om hur vi kommunicerar teori och praktik, metoder och resultat. Konferensantologigenren tål att utmanas. Om redaktörerna för *Återkopplingar*, i stället för att ordna bidragen tematiskt, hade samlat

texterna i teoretiske kluster – ulike mediehistorier – med redaktionelle innledninger, skulle varje ”fallstudie” kunne bidra til ett fåtal sammanhängande yttranden med större tyngd. Detta innebär förstås en ännu mer omfattande redaktionell verksamhet än vad som redan är fallet (men det skulle också kunna bidra till att ge konferensredaktören en högre bibliometrisk status). Ytterligare ett förslag (som vi sett varianter på) är att få med reaktioner, vidareföringar, associationer och sammanställningar; att helt enkelt föra i *seminariet som praktik* i den tryckta texten, antingen ”autentiskt”, som en dokumentation av där-och-då, eller som en efterkonstruktion.

Vi har i sådana fall att göra med en ännu tjockare volym än de 400 sidor som nu föreligger, men kanske blir bruksvärdet och diskuterbarheten större. Konferensvolymen som genre är emellertid viktig att bevara och utveckla. Ty tänkandet, konstaterade ju dadaisten Tristan Tzara redan för 100 år sedan, skapas i munnen. Ett nog så mediehistoriskt påstående i dessa podtider.

Jonas Ingvarsson

Historikeren Ludvig Holberg

Jørgen Magnus Sejersted & Sebastian Olden-Jørgensen

SCANDINAVIAN ACADEMIC PRESS, 2014, 441 s.

Hvis noen mann har vært heldig med sitt ettermæle, er det forfatteren Ludvig Holberg (1684–1754). Dansker og nordmenn har konkurrert om å ta æren for ham, og dette har bare stimulert glorifiseringen. Også Bergen og København har konkurrert om Holberg, og ingen av disse byene er kjent for å sette sitt lys under en skjepp. Ikke minst har danske og norske myndigheter i senere år slått sine ressurser sammen i Holberg-dyrkingen, særlig på det vitenskapelige feltet, med prosjektet ”Ludvig Holbergs Skrifter” i en imponerende tekstkritisk utgave, både i bokform og digitalt. Danskene har gitt ut en stor Holberg-ordbok, og nordmennene har

ledet an i forskningsprosjektet ”Holbergs ideologier” som denne antologien er et produkt av.

Som om ikke dette var nok, bevilget Det norske storting i 2003 to hundre millioner kroner til Ludvig Holbergs minnefond, som hvert år deler ut Holbergs internasjonale minnepris på 4,5 millioner kroner til en forsker innenfor humaniora, samfunnsfag, juss og teologi, og Nils Klim-prisen på 250 000 kroner til en yngre nordisk forsker på de samme fagområdene. Dessuten arrangerer Holbergs minnefond konkurransen ”Holberg-prisen i skolen” for elever i videregående skole. Hvert år kulminerer Holberg-festivitaset i Bergen i Holberg-ukene i begynnelsen av juni, med prisutdelinger og festmøter.

Holberg-dyrkingen har bestandig dreid seg om å markere Danmark og Norge som moderne kulturnasjoner, med Holberg som en åndelig far. For Norges del har dette i senere år blitt kraftig forsterket av de norske elitenes redsel for ikke å få være med i det gode europeiske selskap etter at to folkeavstemninger i 1972 og 1994 avviste medlemskap i EF/EU. De tolv forfatterne i denne antologien gjør minimal motstand mot disse føringene. Det er symptomatisk at boken på omslaget presenteres slik: Forfatterne ”diskuterer Holbergs syn på historien, den nære og den mer fjerne, hele tiden med hans kjerneverdier toleranse og ytringsfrihet i mente”. I hvilken grad dette var kjerneverdier for ham, burde tvert imot diskuteres systematisk. Uten å begrunne det drøfter heller ikke forfatterne forholdet mellom dansk og norsk i Holbergs forfatterskap, enda det finnes mange oppslag for det.

Selv om det her dreier seg om historikeren Holberg, er de fleste forfatterne litteraturvitere og følger opp en litteraturvitenskapelig tradisjon for å omtale Holbergs tekster uten å analysere dem i lys av samfunnsforholdene. Men det finnes unntak. Historikerne Sebastian Olden-Jørgensen og Thomas Slettebø og litteraturviteren Tim Berndtsson viser klart hvordan den historiske konteksten påvirket

Holberg – og hvordan hans tekster virket inn på den dansk-norske offentligheten, de to første ved å demonstrere at hyllstenen av det kongelige eneveldet var en overordnet føring, den siste ved å vise hvordan Holberg konsekvent stilte de danske kongene i et heldig lys og de svenske kongene i et uheldig lys.

Gjennomgående kritiserer forfatterne tidligere forskning for å ha vært mangelfull. Men så kommer det tydelig fram gjennom en samvittighetsfull historiografi at Holberg-forskningen på felt etter felt har vært meget omfattende og vedvarende gjennom lange tider. Dette er enda mer påfallende når man sammenlikner med de mange hullene i norsk tidlig nytidforskning på andre felt som har vært lavt prioritert. Problemet med Holberg er neppe at han har vært undereksponert, trolig heller at han har vært overeksponert.

De fleste antologiforfatterne har en tendens til å polemisere mot tidligere forskeres tilbøyelighet til å si at Holberg ikke var mye til historiker, at han ikke bygde på primærkilder, og at han ikke var nyskapende. Likevel viser de hver på sine felt at Holbergs mange og lange skrifter var preget av lesefrukter fra andre og langt mer originale forfattere, slik som Inga Henriette Undheim om forholdet til Pierre Bayle, Karen Skovgaard-Petersen om verdenshistorien, Rolv Nøtvik Jakobsen om kirkehistorien og Kristoffer Schmidt om heltehistoriene. Dette er i sum denne antologiens største fortjeneste; den bringer oss videre i klarhet om at Holberg i utstrakt grad var en kompilator. Antologien forsvarende dette: Det var vanlig i den tids forfatterskap. Men ikke noe sted i boken sies det klart at dette hang sammen med at Danmark-Norge var en europeisk bakevje, og at Holbergs fremste fortjeneste var å ha lest, oversatt og formidlet så mye europeisk litteratur fra 1500-, 1600- og 1700-tallet. Hans storhet var derfor relativ – han ble ruvende i den dansk-norske provinsialismen som en behendig og derfor vellykt formidler av den europeiske opplysningen i moderat taping. Dette ruvet mest i Norge, som

fra reformasjonen til 1814 nærmest var en lærdomsørken.

Det Holberg har blitt rost mest for, og som antologien nokså klart slutter seg til, er hans fornuft og moderasjon, dvs. at han ikke var en fanatiker. Dette ville ikke bli så imponerende dersom det ble kontekstualisert mer i forhold til den elitistiske europeiske kulturutviklingen. Hans moderasjon dreide seg mye om at han ikke gikk så radikalt til verks som mange andre forfattere fra og med 1500-tallet hadde gjort. I omtalen av flere av dem som han parafraserte, går likevel dette tydelig fram også i denne boken. Mest tydelig er det når det gjelder religion og teologi, der han holdt seg til mye av Bibelens ord og den lutherske tradisjonen, men i utvannet innhold. Slik sett er det forståelig at han har blitt godt likt av senere tiders dansker og nordmenn som slett ikke fulgte Søren Kierkegaards radikale kirkekritikk.

”Refleksjon” er et honnørord i denne boken, og vi får vite at Holbergs bøker var preget av det. I dagligtale forstås dette som gjennomtenkning av noe, og det var et slikt element i en del av Holbergs tekster. Men hvis man i dette forventer den frie tanken, blir man hos Holberg ofte skuffet. Fra ung alder ivret han riktignok etter å ytre meninger, men de var gjennomgående systembevarende og lite utfordrende. Og som en samfunnsstøtte i monarkiets hovedstad, som professor ved statens eneste universitet, som en av statens autoriserte sensorer og med nesten hele den dansk-norske trykkerinæringen i gangavstand hadde Holberg de beste muligheter til å ytre seg.

Holberg var typisk for den tids vellykte strebere, idet han klarte å knytte seg direkte til kongemakten og aldri gav slipp på dette klientskapet. Ingen slo Holberg i konsekvent argumentasjon for det kongelige eneveldet og det absolutte kravet om underkastelse under kongemakten. Det fantes ingen plass for opposisjon mot statsmakten i Holbergs skrifter – dette blir i noen grad omtalt i boken. Sammen med dette hørte også hans krav om enhetlig offentlig religionsutøvelse. Evnen til å

kritisere brukte han på samfunnsforhold i utlandet og på tåpelige undersätter i Danmark, særlig "projektmagere". Holberg iscenesatte seg selv som statens apologetiske opplysningsformidler. Kanskje det er derfor han er så populær også blant danske og norske makthavere i dag?

Øystein Rian

Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000

Staffan Bergwik, Michael Godhe, Anders Houltz & Magnus Rodell (red.)

NORDIC ACADEMIC PRESS, 2014, 235 s.

"Vårt behov av geniala och innovativa individer tycks vara omätligt", konstaterar Michael Godhe när han sammanfattar boken *Svensk snillrikhet? Nationella föreställningar om entreprenörer och teknisk begåvning 1800–2000*. "Genierna" lyfts ständigt fram som förebilder i populära och mediala berättelser om samhällets utveckling. För professionella historiker har emellertid betoningen legat på att skildra andra faktorer bakom teknisk och vetenskaplig utveckling. Berättelserna om de stora individerna har inte varit intressanta eftersom de ansetts sakna förklaringsvärde.

Med den kulturhistoriska vändningen har dock individerna kommit tillbaka genom att intresset riktats mot mytbildningen kring genierna. Med begreppet myt avses inom kulturforskningen en meningskapande och meningsbärande berättelse, och i denna antologi identifieras en sådan berättelse kring individer verksamma inom teknik och näringsliv.

Det är en berättelse som formades i slutet av 1800-talet, förstärktes i början av 1900-talet och som sedan har fortlevt in i vår tid. Den handlar om Sverige som en nation där teknik, vetenskap och entreprenörskap intar

en särställning. Antologin skildrar denna utveckling ur flera olika perspektiv – från medieringen av enskilda individer till uppkomsten av vetenskapliga discipliner.

De fyra redaktörerna skriver i inledningen att denna berättelse "reducerar komplexa förhållanden" till en enkel fråga om individuell uppfinningsrikedom, och formulerar utifrån detta antologins syfte som att historisera föreställningarna om svensk snillrikhet. För att koppla samman mytbildning kring personer och nationell identitet vill de använda Sheila Jasanoffs begrepp "samproduktion", som beskriver hur föreställningar om vetenskap och samhälle "skapas och återskapas i ömsesidiga processer." Berättelsen om en enskild individ kan då också producera mening kring de kategorier individen tillhör, så att bilden av en svensk ingenjör också bidrar till bilden av svenskhet och ingenjörer i allmänhet.

Antologin består av tio empiriska bidrag som har samlats under tre tematiska rubriker. Den första delen handlar om individuella snillen (fyra kapitel), den andra om företagande (två kapitel) och den tredje om gemenskaper (tre kapitel). Därtill kommer en inledning och ett post scriptum.

Bokens författare tar sig an föreställningar kring svensk snillrikhet på ett brett sätt, vilket innebär att de inte enbart tittar på berättelserna om snillena i sig utan också på mytologins ramverk och konsekvenser. Anders Houltz bidrag om hur berättelsen om Volvos tillkomst framställdes på Göteborgsutställningen 1926 visar på ett tydligt sätt hur bilden av genier som Alfred Nobel eller Gustaf Dalén – vilka behandlas i Ulf Larssons respektive Staffan Bergwiks bidrag – i nästa generation blivit närmast institutionaliserad. Först var snilleindustrin något svenskt, och sedan blev svensk industri något snillrikt.

Begreppet snilleindustri hade, som Per Dahl visar, en specifik innebörd från början – det var en motsats till råvaruindustrin, men snart kom det att kopplas samman med svensk industri i allmänhet. Emma Nygren visar i sitt kapitel hur problematiskt

det mot denna bakgrund blev när Ivar Kreuger, som hade förkroppsligat dessa framgångar, begick självmord, och hur den större berättelsen krävde att han även efter detta framställdes som en hjälte – om än en tragisk sådan.

Här ser vi tydligt hur antologins tema är satt i spel: entreprenörskap och nationell identitet produceras i en ömsesidig process. Thomas Kaiserfeld skildrar i sitt bidrag hur detta samspel förändrats över tid genom att analysera spelfilmer om svenska ingenjörer, och pekar på att bilderna av ingenjörer har påverkats starkt av samtidens syn på entreprenörskap, vetenskap och teknik.

Det finns en stor variation mellan antologins kapitel, både vad gäller omfång och vad gäller empiriska och analytiska ambitioner. I vissa fall kunde man ha önskat att bidragen hade utvecklats, och i flera fall kunde analysen och diskussionen ha fördjupats. Detta inte minst eftersom antologin försvagas av bristen på ett genomgripande helhetsgrepp.

Att de enskilda kapitlens empiri sammantaget tecknar en spretig bild är oundvikligt och till och med önskvärt med tanke på syftet. Men just därför hade det varit välkommet med en tydligare teoretisk röd tråd. Inledningens betoning på samproduktion och kulturhistorisk analys får inte tillräckliga konsekvenser i de empiriska kapitlen (med undantag för Bergwicks). En gemensam begreppsapparat i de olika kapitlen hade underlättat för läsaren att se hur enskilda kapitel återkopplar till antologins övergripande tema.

Detta gäller särskilt bokens tredje del där det ibland blir svårt att se den direkta kopplingen till huvudtemat. Hjalmar Fors bidrag om bruket av Carl Wilhelm Scheele efter hans död till diskuterar till stor del händelser på 1700-talet, vilket ligger utanför antologins tidsram. Jenny Beckmans bidrag om den linneanska botanikens ställning vid svenska läroverk tar inte upp vare sig entreprenörskap eller föreställningar om teknisk begävnig.

Därmed inte sagt att bidragen inte passar in – tvärtom är denna breddning av dis-

kussionen välkommen. Inte minst är Ylva Hasselbergs bidrag ett exempel på samproduktion. Hon visar hur föreställningen om entreprenörskap som ekonomiskt och politiskt begrepp starkt kom att hänga samman med uppkomsten av ekonomisk vetenskap som forskningsdisciplin. Dock gör hon detta utan att knyta an till inledningens användande av Jasanoff.

Inte heller i Michael Godhes post scriptum, som formellt ingår i denna tredje del, görs någon återkoppling till Jasanoffs samproduktion. Där presenteras i stället med hjälp av Lyotard antologins syfte som ett försök att dekonstruera standardberättelsen om snilleindustrin.

Om detta syfte hade tagits upp tydligare även i inledningen, och/eller om samproduktionsbegreppet hade diskuterats även i avslutningen hade de empiriska bidragen fått en tydligare inramning. Hade de teoretiska ingångarna dessutom använts i kapitlens diskussioner kunde hela antologin ha fått en enhetligare utformning, blivit slagkraftigare i sina slutsatser, och fått en tydligare sammanhållen kärna.

Trots dessa invändningar är boken en läsvärd antologi. På ett lovligt sätt griper den sig an vad som verkligen kan kallas en svensk nationell standardberättelse för att visa hur den på olika sätt skapats och upprätthållits.

Gustav Källstrand

Faglig kunnskap i skole och lærerutdanning. Nordiske bidrag til samfunnsfag og historiedidaktikk

Lise Kvande (red.)

FAGBOGFORLAGET VIGMOSTAD & BJØRKE AS,
2014, 240 s.

Historiedidaktiken som en utlöpare av historieämnet i högre utbildning rymmer stor komplexitet. Antologin *Faglig kunnskap i skole og lærerutdanning* avspeglar denna komplexitet i bidrag som omfattar allt från de grundläggande, akademiska, frågorna

(hur något är) till frågor som har karaktär av handfast metod (hur något bör göras). Nils E. Naastad beskriver i antologins sista bidrag "Fra universitet til skole" spänningsfältet inom vilket historiedidaktiken har att verka som två motsättningar, dels mellan universitetets historiska institutioner och historiedidaktikerna på lärarutbildningarna, dels mellan lärarutbildningarna och verksamheten i skolorna.

Ur ett övergripande perspektiv genomsystras bidragen av en vilja att göra historieämnet angeläget för alla som är verksamma i utbildningar på skolor och lärarutbildningar, såväl elever som lärare. Svårigheten med att vilja omspanna alltför mycket i en antologi är dock bristande djup.

Ur ett forskningsperspektiv är det problematiskt att både ifrågasätta den politik som sätter ramarna för utbildning på olika nivåer, och samtidigt diskutera hur forskningens vad, hur och varför på bästa sätt svarar på uppkomna, och växlande, behov. Historiedidaktiken är ett forskningsområde med ambitionen att inverka på, med Lise Kvandes ord, såväl lärarutbildningarna och klassrummet som den offentliga debatten. Jag skulle välkomna en kritisk analys av den politiska kontext som historiedidaktiken har att verka inom och dess konsekvenser för den historiedidaktiska forskningen. Den gordiska knuten beskrivs av Jan Löfström, i antologibidraget om den nya samhällsläran för lägre årskurser i Finland, som en balansgång mellan det teoretiskt utmanande och det livsnära, så att distansen mellan skola och livsvärld och universitet och skola, inte upplevs som alltför stor. Frågan här är dock vilken uppgift som är den ämnesdidaktiska forskningens att lösa, och vilka uppgifter som rimligen är andra aktörers, såsom lärare och politiker. Risken med ämnesdidaktisk forskning som svarar på alltför praxisnära frågor är att den blir instrumentell och att den med nya begrepp ikläder kejsaren nya kläder utan att egentligen bidra till en ökad förståelse av ämnesrådets vad, hur och varför.

Till en ökad förståelse av de historiedidaktiska utmaningarna bidrar i synnerhet

Patrik Johanssons text "Vad kan gymnasieelever när de kan tolka historiska primärkällor? Ett utforskande av innebörder och kritiska aspekter av historiska källtolkning." Johansson pekar på viktiga epistemologiska skillnader mellan att söka sanningen i primärkällor, som elever tenderar att göra, och att, såsom historiker, ställa frågor till källorna och tolka både den direkta utsagan och undertexten. Elevers träning i det senare är bristfällig, menar Johansson. En förklaring till detta kan vara att lärobokstexter sällan använder sig av osäkerhetsmarkörer (kanske, möjligen, troligen) för att påvisa att historia handlar om tolkning och att historikern är en uttolkare.

Johanssons bidrag är symptomatiskt i att det, liksom flera av texterna, utgår från fenomenografisk metod och brittisk och nordamerikansk historiedidaktisk forskning. I flera av antologitexterna återkommer forskare som Peter Seixas, Denis Shemilt och Sam Wineburg. Likaså återkommer i flera texter hänvisningar till den norska historiedidaktikern May-Brith Ohman-Nielsen och hennes beskrivning av historia som bestående av både historievetenskapliga och personliga, existentiella, aspekter, som kan korsbefrukta varandra i undervisningen. Återkommande är också begreppen "presentism" och "forttidsgröt".

Presentism, eller elevers tendens att förklara fenomen i det förflutna med ett nutidsperspektiv, leder till förhastade och felaktiga slutsatser. Bengt Schüllerqvists text "Vad finns i din historiska innehållsrepertoar? Ett bidrag till historiedidaktisk teoriutveckling", behandlar, liksom flera andra texter, den forttidsgröt som är resultatet av elevers alltför bristfälliga historiska kunskaper. Allt sammansmälter till ett diffust "förr", utan åtskillnad mellan olika tiders skiftande kännetecken.

Antologibidragen beskriver en "faglig kunnskap i skole og lærerutdanning" som omfattar allt från akademiskt vetande till mer utredande och praxisnära frågor. Man kan utläsa att historiedidaktiken är ett område som håller på att formeras

kring pedagogiska metoder, redan nämnda ämnesdidaktiker och en uppsättning begrepp. Ett fokus och en ambition att verka inifrån och ut förefaller nödvändigt om ämnesdidaktiken ska få den inverkan på samhällsfrågorna som redaktören Lise Kvande efterlyser i sin inledande text. Fler svar på grundläggande varför-frågor torde då vara nödvändiga, liksom att den forskning som bedrivs, når ut till, med Kvandes ord, ”lärarutbildningene, i klasserommene og i offentlig debatt.”

Helén Persson

Morality, Crime and Social Control in Europe 1500–1900

Olli Matikainen & Satu Lidman

(red.)

FINNISH LITERATURE SOCIETY, 2014, 362 sidor

Denna antologi sträcker sig över en lång tidsperiod och inkluderar forskning om olika delar av Europa. Detta gör att den känns ganska spretig i sitt innehåll. Trots ett tydligt fokus på social kontroll och brott, snarare än på moral i många fall, så tolkas dessa teman på många olika sätt och sätts in i olika sammanhang. Detta gör att mitt helhetsintryck är att boken inte känns så väl sammanhållen.

Boken är indelad i fyra delar som i tur och ordning behandlar ”Rebelling individuals”, ”Community and discipline”, ”On the margins of society” och ”The ultimate power over life and death”. Inom varje del är artiklarna mer sammanhållna och har en tydlig röd tråd. I den första delen ger Jonas Liliequist intressanta exempel på föräldrar som verbalt eller fysiskt attackeras av sina barn och hur lokalsamhället såg på detta. Speciellt intressant är diskussionen han för kring överförandet av hushållsföreståndarskapet från en generation till en annan där han för fram det komplexa i relationer mellan föräldrar och barn och framför allt antyder hur svårt det kunde vara att bli äldre och förlora den auktoritet som man hade haft under lång tid. Detta knyter an

till Satu Lidmans artikel om rapportering av brott – framför allt utomäktenskapliga sexuella relationer. I denna diskuteras lokalsamhällets vilja, eller ovilja, att rapportera brott och där visas också komplexiteten i denna typ av förhållanden då man, som Pasi Saarimäki gör, för in parametrar som äktenskapslöften och trolovningar. Dessa artiklar berör människornas vardagsliv och hur man har interagerat och betraktat händelser i de utvalda lokalsamhällena. Även i Suki Haiders artikel om prostituerade i Dundee kommer temat om viljan och oviljan att rapportera upp som ett tema, då det påpekas att praktiken för att någon ska benämnas prostituerad var att de skulle ha uppmärksammats av polisen vid flera tillfällen och att många förmodligen hade prostitution som ”bisyssla” i tillägg till textilarbete. Artikeln visar också att de som hade besökt prostituerade och blivit bestulna inte alltid ville erkänna att de hade besökt en prostituerad.

Av en helt annan karaktär är Martin Bergmans och Tomás A. Mantecóns artiklar om dödsstraff och avrättningar. Dessa ger övergripande bilder och jämförelser mellan olika delar av Europa och visar båda på den förändring i inställningen till avrättningar som skedde under 1700-talet och hur avrättningar har haft olika syften under olika tider – från avskräckande exempel där tortyr kunde vara en viktig del till att så småningom bli något som genomfördes med ett fåtal vittnen efter det att den dömda fått en längre tid på sig att förbereda sig.

På detta sätt växlar artiklarna från glimtar av livet under en kortare tid i ett lokalsamhälle och i vissa samhällsgrupper till mer svepande jämförelser i tid och rum. De flesta väcker engagemang och intresse, även om en del skulle kunna behöva fler konkreta exempel. Här kan nämnas Sofia Kotilainen som för ett intressant resonemang om namngivningens betydelse i ett finskt samhälle – såväl officiella namn som smeknamn tas upp. På många ställen i artikeln saknas det dock konkreta exempel, vilka skulle kunna ha förtydligat hennes

resonemang och gjort texten mer engagerande. Det finns dock andra som bygger upp texten kring sina exempel och som låter läsaren komma nära olika personer. Exempelvis beskriver Virpi Anttonen, i sin artikel om den förste finske presidentens benådningar, den stackars Arthur som arbetade vid finska järnvägen och var stationerad i Sankt Petersburg. Han blev avskedad under finska inbördeskriget efter att ha misstänkts för att ha stått på "fel" sida. Vi får också möta Johan Adamsson, en finsk seriemördare som torterades till döds, som Teemu Keskiarja skriver om.

Sammantaget tecknas en bild av samhällen och individer som utövar kontroll över varandra på olika sätt, men som också ofta har en ovilja mot att utöva denna kontroll. Ser man till antologins helhet framträder en bild av en normativ nivå

med lagar och förordningar som har en något strängare syn på moral och som vill ha en striktare kontroll än vad människorna i lokalsamhällena praktiserar. Detta gäller även för det kyrkliga området, vilket visas av Päivi Räisänen-Schröder där lokala präster granskades och samtidigt var informanter kring församlingens moraliska uppförande, men förhållandet var ambivalent och impopulära präster kunde få många anklagelser riktade mot sig. Det är således ingen helt tydlig bild av den sociala kontrollen som läsaren får. Vi erbjuds många glimtar av olika sätt att se på detta, där var och en av de olika delarna är engagerande och intressanta, men där helhetsbilden av moral, brott och social kontroll 1500–1900 förblir något oklar.

Anna Hansen